

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЕКОТРЕНДИ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Електронний ресурс

Колективна монографія

За редакцією І. М. Поворознюк

Вінниця
ТВОРИ
2023

УДК 338.488.2:640.4(02)

E45

Авторський колектив: Барвінок Н. В., Благополучна А. Г., Джога О. В., Кирилюк І. М., Красномовець В. А. Литвин О. В., Нещадим Л. М., Поворознюк І. М., Слатвінська Л. А., Тимчук С. В.

Рецензенти:

Пасека С. Р., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму і готельно-ресторанної справи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Петренко Н. О., доктор економічних наук, професор кафедри туризму і готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва;

Світовий О. М., доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рекомендовано до друку вченою радою

*Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 8 від 28 листопада 2023 р.)*

Екотренди в індустрії гостинності: реалії та перспективи : [Електронний ресурс] : кол. моногр. / [І. М. Поворознюк, Л. М., Нещадим, С. В. Тимчук [та ін.] ; за ред. І. М. Поворознюк ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Вінниця : ТВОРИ, 2023. – 1 електрон. опт. диск. (CD-R).

ISBN 978-617-552-514-2

Монографію присвячено дослідженню екотрендів в індустрії гостинності. Розглянуто основні тенденції розвитку, проведено моніторинг потенціалу, визначено євроінтеграційні вектори розвитку, запропоновано інструменти удосконалення екологічної складової індустрії гостинності. Видання адресовано здобувачам вищої освіти, аспірантам, викладачам та науковцям, а також усім, хто цікавиться теоретичними та прикладними аспектами екотрендів в індустрії гостинності.

УДК 338.488.2:640.4(02)

ISBN 978-617-552-514-2

© Авторський колектив, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ЕКОТРЕНДИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВПЛИВ НА ІНДУСТРІЮ ГОСТИННОСТІ.....	6
1.1. Екотренди в індустрії гостинності: економічний та соціальний аспект <i>(Поворознюк І. М.).....</i>	6
1.2. Екотренди в організації та плануванні діяльності підприємств індустрії гостинності <i>(Нещадим Л. М.).....</i>	44
1.3. Стратегії сталого розвитку в готельно-ресторанній сфері: екотренди та їх вплив на бізнес сектор економіки <i>(Тимчук С. В.).....</i>	66
1.4. Вплив громадських організацій та грантових фондів на реалізацію екотрендів туризму в регіоні <i>(Слатвінська Л. А.).....</i>	83
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	111
2.1. Напрями забезпечення екологічної діяльності підприємств сфери гостинності у системі сталого розвитку <i>(Красномовець В. А.).....</i>	111
2.2. Інноваційні технології у формуванні екотрендів індустрії гостинності <i>(Литвин О. В.).....</i>	135
2.3. Екотренди в ресторанному господарстві: біотехнології <i>(Благополучна А. Г.).....</i>	160
2.4. Екологізація як чинник безпеки в готельному господарстві <i>(Джога О. В.).....</i>	182
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА НАПРЯМИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	204
3.1. Екологічний туризм у контексті сталого розвитку <i>(Кирилюк І. М.).....</i>	204
3.2. Розвиток екотуризму в повоєнний період: світовий досвід для України <i>(Барвінок Н. В.).....</i>	228
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	255

РОЗДІЛ 3

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА НАПРЯМИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Екологічний туризм у контексті сталого розвитку

У сучасному світі глобалізація відіграє важливу роль у багатьох аспектах розвитку суспільства: сприяє спільному обміну ідеями, культурою, технологіями та ресурсами між країнами та регіонами, розширює можливості доступу до ринків і продуктів, стимулює зростання міжнародної співпраці й рівня конкурентоспроможності країн тощо. Водночас з розвитком глобалізаційних процесів людство отримує нові виклики, зокрема зростання нерівності, негативний вплив на навколишнє середовище та потребує етичного підходу до вирішення глобальних питань.

Одним із шляхів подолання глобальних викликів сучасності з проекцією на майбутнє є дотримання принципів сталого розвитку. Реалізація базових принципів концепції сталого розвитку зорієнтована на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу економіки, системну активізацію інноваційних процесів у всіх сферах суспільства та підвищення якості життя населення³⁸³.

Згідно з визначенням Гру Харлем Брундланд, сталим є такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби. При цьому сталий розвиток являє собою не законсервований стан гармонії, а динамічний процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрям капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються із нинішніми і майбутніми потребами³⁸⁴.

Сталий розвиток орієнтований насамперед на людину та поліпшення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі. Суспільство, що стало розвивається – це суспільство, яке здатне гармонійно будувати відносини «людина – суспільство – природа», і яке досягає розуміння (колективного усвідомлення) необхідності коеволюційного (спільного еволюціонування системи і її середовища), спільного розвитку суспільства й природи³⁸⁵.

Перехід до сталого розвитку – це процес зміни ціннісних орієнтацій людства. Для вирішення завдань сталого розвитку 25 вересня 2015 року резолюцією, прийнятою Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних

³⁸³ Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.С. Патона. К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

³⁸⁴ Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку. Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. 125 с.

³⁸⁵ Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природнозаповідних територій. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. К.: ДЕА, 2012. №2. С.119-130.

Націй «Трансформація нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року»³⁸⁶, проголошено 17 глобальних цілей сталого розвитку (рис. 3.1) та розроблено 169 завдань, спрямованих на їх виконання.

Рис. 3.1. Глобальні Цілі сталого розвитку, схвалені ООН*

*Джерело:³⁸⁷

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини Кабінетом Міністрів України у вересні 2017 р. на основі Резолюції розроблений важливий програмний документ «Цілі сталого розвитку: Україна»³⁸⁸, в якому визначено орієнтири досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку (надалі ЦСР). Для забезпечення міцної основи для подальшого планування розвитку України та моніторингу стану досягнення ЦСР розроблено національну систему ЦСР що містить 86 завдань та 172 показники для їх моніторингу, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, економічного зростання та раціонального природокористування.

³⁸⁶ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015*, General Assembly United Nations, Seventieth session Agenda items 15 and 116, 21 October 2015. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (дата звернення: 20.08.2023).

³⁸⁷ Глобальні цілі сталого розвитку 2030. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/images/page/globalni-tsili-stalogo-rozvytku.pdf> (дата звернення: 23.08.2023).

³⁸⁸ Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. М-во економ. розвитку і торгівлі України, 2017. 176 с. URL: Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina-> (дата звернення: 25.08.2023).

Відповідно до зазначеного глобального плану розвитку людства до 2030 р. визначені цілі й завдання мають «комплексний і невідимий характер та забезпечують збалансованість усіх трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального й екологічного»³⁸⁹ (рис.3.2).

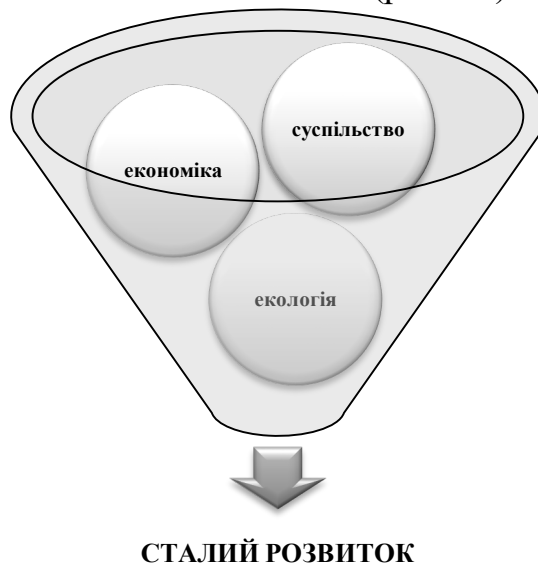

Рис. 3.2. Компоненти сталого розвитку

Забезпечення реалізації цілей сталого розвитку передбачає формування скоординованих дій у всіх сферах суспільного життя, відповідну переорієнтацію соціальних, екологічних та економічних інститутів держави, державне регулювання задля посилення зацікавленості громадян, юридичних осіб і соціальних груп у вирішенні завдань сталого розвитку³⁹⁰.

Концепція сталого розвитку вимагає переосмислення існуючих цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних і інших норм та форм раціональності. Парадигма сталого розвитку спрямована на покращення рівня життя суспільства через захист довкілля, соціальну справедливість та відсутність расової й національної дискримінації.

З огляду на те, що сталий розвиток передбачає наявність рівних передумов для задоволення потреб та поліпшення якості життя кожної людини, важливу роль для змістовного використання вільного часу відіграють туризм і рекреація.

Туризм має значний потенціал для сприяння досягненню Цілей сталого розвитку. Важливо підкреслити, що нині однією з глобальних проблем, що потребує постійної розробки варіантів вирішення у найближчому майбутньому є охорона довкілля та раціональне використання природних ресурсів. Ця проблема стосується всіх аспектів людської діяльності включно зі сферою

³⁸⁹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015*, General Assembly United Nations, Seventieth session Agenda items 15 and 116, 21 October 2015. URL: [https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformin ourworld](https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformin%20ourworld) (дата звернення: 25.08.2023).

³⁹⁰ Лісовський С. А. Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку. Монографія. Житомир: «Полісся». 2007. 108 с.

туризму.

Сталий туризм нині є однією з ключових стратегій ЄС для забезпечення сталого економічного зростання та соціального розвитку. Конкретна програма дій державних органів управління та підприємств сфери туризму щодо створення умов для сталого розвитку визначена у документі «Порядок денний на XXI століття для галузі подорожей і туризму»³⁹¹. Зокрема, у ньому зазначається, що туристична галузь сприяє покращенню екологічної та соціально-економічної ситуації через культуру сталого розвитку. Мета останньої полягає в тому, щоб замінити культуру інтенсивного споживання культурою розумного зростання, врівноважити економічні та екологічні фактори розвитку, знайти спільні інтереси туристів і місцевого населення, розділити отриману вигоду між всіма членами суспільства, у першу чергу серед найбільш вразливих категорій населення.

У 1998 р. Всесвітньою туристичною організацією (надалі UNWTO) акцентовано увагу на необхідності впровадження принципів сталого розвитку в сфері туризму. Відповідно, у 1999 р. UNWTO ухвалено «Міжнародну програму зі сталого розвитку туризму»³⁹² й «Глобальний етичний кодекс туризму»³⁹³. В цих документах наголошується, що сталість у туризмі передбачає позитивний загальний баланс екологічних, соціокультурних та економічних впливів туризму. Підкреслюється важливість співробітництва між органами влади, галузями економіки і туристичними організаціями у цьому контексті і водночас демонструються значні переваги зміщення акценту з екологічного туризму на концепцію сталого розвитку туризму.

Для реалізації ЦСР на національному рівні Кабінетом Міністрів України у 2017 р. схвалено «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року». Метою реалізації Стратегії є формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану в світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі³⁹⁴.

Концепція сталого туризму спрямована на збалансування екологічних, економічних та соціально-культурних аспектів з метою забезпечення тривалого та відповідального розвитку туризму. Тому заходи, які спрямовані на розвиток туристичної галузі мають бути націлені на збереження природних ресурсів та довкілля, забезпечення економічної користі для місцевих громад, повагу й збереження місцевої культури й традицій. Такий підхід сприяє збереженню

³⁹¹ Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry. *WTO*. 1997. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284403714> (дата звернення: 10.09.2023).

³⁹² International Program on Sustainable Tourism Development. *UNWTO*. URL: <https://sdt.unwto.org> (дата звернення: 10.09.2023).

³⁹³ Global Code of Ethics for Tourism. *UNWTO*. URL: <http://ethics.unwto.org/en/content/global-code-ethics-tourism> (дата звернення: 10.09.2023).

³⁹⁴ Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501> (дата звернення: 10.09.2023).

природних та культурних цінностей для майбутніх поколінь і забезпечує сталу популярність туристичних напрямів. Концепція сталого розвитку туризму успішно реалізується у багатьох країнах світу.

Парадигма сталого розвитку туризму передбачає перегляд взаємовідносин у системі «турист – довкілля – ринок» та взаємозв'язок соціо-еколого-економічних проблем і необхідність їх комплексного вирішення³⁹⁵.

Всесвітня туристична організація визначає сталий туризм як «туризм, який повністю враховує його поточні та майбутні економічні, соціальні та екологічні наслідки, задовольняючи потреби відвідувачів, галузі, навколишнього середовища та приймаючих громад»³⁹⁶.

У «Порядку денному на XXI століття для галузі подорожей і туризму» сталий розвиток туризму характеризується як здатність туризму упродовж тривалого періоду зберігати свої кількісні і якісні показники, тобто виправдовувати очікування резидентів і туристів як у короткий, так і більш тривалий період, без шкоди довкіллю тієї території, яка зацікавлена у його розвитку³⁹⁷.

Відповідно до цільових ринків UNWTO рекомендовано такі основні напрями розвитку стійкого туризму:

– масовий ринок, де використовуються інструменти, спрямовані на соціальні, трудові та екологічні умови в туристичних послугах (наприклад, впровадження екологічно ефективних заходів або поліпшення умов праці у великих готелях або туристичних місцях);

– нішевий ринок, де акцент робиться на місцевих громадах і автентичних формах туризму в конкретному регіоні, збільшує його привабливість;

– внутрішній ринок, орієнтований на кожний проект сталого туризму і залишається вирішальним для економічного розвитку³⁹⁸.

Дослідження туризму в контексті стратегії сталого розвитку стали об'єктом досліджень та прикладних розробок українських і зарубіжних вчених. Дослідники спрямовують свої наукові розвідки на вивчення питань перетворення туристичної галузі на дієвий фактор соціально-економічного розвитку країни чи регіону через модернізацію з урахуванням екологічних вимог та у відповідності до принципів сталого розвитку. Зокрема, Н. Карпенко розглядає сталий розвиток туризму як задоволення нинішніх потреб туристів і тих регіонів, що їх приймають, забезпечуючи при цьому економічне зростання туристичного бізнесу, охорону і примноження природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів і збереження таких можливостей на майбутнє³⁹⁹.

³⁹⁵ Охріменко А. Г. Національна туристична система : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 592 с. DOI: <http://doi.org/10.31617/m.knute.2019-441>

³⁹⁶ Sustainable development. *UNWTO*. URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development> (дата звернення: 10.09.2023).

³⁹⁷ Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry. *WTO*. 1997. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284403714> (дата звернення: 10.09.2023).

³⁹⁸ Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. *М-во економ. розвитку і торгівлі України*. 2017. 176 с. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 10.09.2023).

³⁹⁹ Карпенко Н.М. Туризм у контексті сталого розвитку та екологічної модернізації. *Модернізація туристознавства: теорія і практика партнерства* : монографія / [колектив авторів] ; за заг. ред. Г. П. Скліяра. Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 113-117.

На думку українських вчених, сталість розвитку туризму вбачається у тому, що він займає відповідне місце в суспільній практиці як форма дозвілля, вид економічної діяльності і розвивається на основі збалансованості інтересів:

- між економічною ефективністю туристичної діяльності, яка потребує розширення меж, прямує до геоторіальності (повсюдності), та збереженням природного довкілля і соціокультурної самобутності народів;

- між бізнесом, діяльність якого спрямована на отримання максимально можливого за даних умов прибутку, та місцевими громадами і державою, які повинні дбати не тільки про соціально-економічне зростання, а й про збереження для майбутніх поколінь природної і соціокультурної складової туристичної діяльності, яка, по суті, є ресурсом для його стабільного функціонування⁴⁰⁰.

М. Осипчук визначає сталий розвиток туризму як такий, що орієнтований на довгостроковий період, у процесі якого можливим є досягнення балансу в реалізації економічних, екологічних, соціальних і культурних цілей розвитку з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін (туристів, приймаючих та генеруючих дестинацій, місцевого населення), на основі раціонального використання туристичного потенціалу і багатостороннього партнерства⁴⁰¹.

В дослідженні зарубіжних вчених сталий туризм визначається як форма туризму, що сприяє довгостроковому менеджменту ресурсів з метою задоволення економічних та соціальних потреб, підтримки культурної цілісності та характерних екологічних процесів⁴⁰².

Сталий туризм – туризм, що поважає як місцеве населення, так і мандрівника, культурну спадщину та навколишнє середовище⁴⁰³. Тому «концепція сталості туризму має подвійне значення: з одного боку, екологічне, щодо збереження балансу між компонентами природного середовища; а з іншого – антропологічне, що стосується досвіду використання навколишнього середовища»⁴⁰⁴.

Принципи сталого розвитку стосуються екологічних, економічних і соціально-культурних аспектів розвитку туризму. Для забезпечення його довгострокової стійкості важливо забезпечити належний баланс між ними.

Тому загальні принципи сталого розвитку туристичної сфери можуть бути конкретизовані як:

- регулювання масштабів туристської діяльності та їх обмеження до оптимальної величини;

- платність за використання туристичних ресурсів;

⁴⁰⁰ Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Любіцева О. О. Стратегія сталого розвитку туризму в Україні: географічний підхід. *Географія в інформаційному суспільстві*: Зб. наук. праць. К.: Обрії, 2008. Т. 1. С. 191-199.

⁴⁰¹ Осипчук М. Д. Міжнародний туризм у контексті модернізації зовнішньоекономічної діяльності України на засадах сталого розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С.107-111.

⁴⁰² Barlet S., Colombon M. *Approches de Quelques Définitions*, in *Tourisme Solidaire et Développement Durable*. Paris : Les Éditions du Gret, 2004. 120 p.

⁴⁰³ Economic Cooperation for Sustainable Tourism Development. *Policy Paper on Tourism*. 2017. P. 5. URL: <http://www.tourism4development2017.org>

⁴⁰⁴ Bizzarri C., Querini G. *Economia del turismo sostenibile. Analisi teorica e casi studio*. 2006. Vol. 123. P. 45–56.

- диференціація розміру плати за ресурси залежно від їх цінності;
- ефективне партнерство державних (центральных, регіональних і місцевих), громадських і бізнес-організацій, а також інших зацікавлених сторін у регулюванні сталим розвитком туризму;
- спільна, але диференційована відповідальність за порушення норм використання і умов використання туристичних ресурсів;
- інтегрований підхід;
- програмний підхід;
- екологічний підхід; культурологічний підхід до планування й управління туристичною діяльністю⁴⁰⁵.

Дотримання принципів сталого розвитку туризму сприяє максимально раціональному використанню позитивних ефектів від туристичної діяльності та зниженню негативних наслідків туризму.

Сталий розвиток туризму потребує цілісного підходу, заснованого на наскрізних рішеннях, які спрямовані на:

- оптимальне використання природних ресурсів, які є ключовим елементом розвитку туризму, підтримку основних екологічних процесів та сприяння збереженню природної спадщини та біорізноманіття;
- повагу до соціокультурної автентичності приймаючих громад, збереження їхньої культурної спадщини та традиційних цінностей й сприяння міжкультурному взаєморозумінню та толерантності;
- забезпечення життєздатної, довгострокової економічної діяльності через соціально-економічні вигоди для всіх зацікавлених сторін, справедливий розподіл, стабільну зайнятість, можливості отримання доходу, надання соціальних послуг приймаючим громадам й сприяння зменшенню рівня бідності⁴⁰⁶.

Спрямованість туризму на сталий розвиток сприяє забезпеченню низки переваг як для споживачів туристичних послуг, так і для приймаючих громад, а саме:

- збалансованому використанню природних і культурних ресурсів та збереженню природно-рекреаційних ресурсів;
- збагаченню навколишнього середовища та культурної спадщини;
- забезпеченню якісного життя місцевого населення та відповідального відпочинку для подорожуючих;
- посиленню інтелектуальної значущості культурно-історичної спадщини та підвищенню її привабливості для туристів;
- створенню якісних та стало доступних туристичних можливостей для сучасних та майбутніх поколінь;
- розвитку регіональної економіки та приймаючих громад через наповнення місцевого бюджету внаслідок створення нових робочих місць та підприємств у галузі туризму й суміжних галузях;

⁴⁰⁵ Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 463 с.

⁴⁰⁶ Sustainable development. *UNWTO*. URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development> (дата звернення: 15.09.2023).

- забезпеченню притоку інвестицій в економіку регіону;
- розвитку місцевого самоврядування та залученню місцевого населення до участі у розробці та прийнятті управлінських рішень щодо розвитку туризму;
- створенню нових об'єктів туристичної атракції та позитивного туристичного іміджу DESTИНАЦІЙ;
- стимулюванню просування туристичних продуктів тощо.

Очевидно, що для перетворення туристичної галузі на дієвий фактор соціально-економічного розвитку країни чи регіону, впровадження принципів сталого розвитку в сферу туризму вимагає узгоджених дій на всіх рівнях і з боку всіх зацікавлених сторін. Безперечно, сталий розвиток туризму сприяє економічному розвитку кожної країни, тому для раціонального використання туристичного потенціалу і багатостороннього партнерства особливо важливою є координуюча роль держави. Саме державні органи покликані займатися розробкою регіонально адаптованої стратегії сталого розвитку туризму, визначати основні критерії і здійснювати контроль за наслідками туристичної діяльності та дотриманням екологічних стандартів, створювати сприятливі соціально-економічні умови для забезпечення ефективної та екологічнобезпечної діяльності учасників туристичного процесу.

Важливе місце в системі сталого розвитку належить екологічному туризму. Його потенціал є ефективним інструментом для сталого розвитку, тому багато країн сприяють його підтримці й включають у свої економічні стратегії розвитку та збереження.

Виникнення екологічного туризму є реакцією людства на глобальні екологічні проблеми та зростаюче споживання природних ресурсів. На початку ХХІ сторіччя екологічний туризм зайняв важливу позицію в процесах інтеграції, що вимагає адаптації з боку різних галузей економіки з урахуванням процесів становлення, розвитку та реалізації екологічних турів. Стратегічні напрями розвитку екологічного туризму розробляються з огляду на мінімізацію споживання природних ресурсів з метою забезпечення їхнього збереження для наступних поколінь.

Тенденції досліджень екотуризму привертають постійну увагу вчених, практиків, міжнародних організацій, урядових організацій, громадськості та туристів. Екологічна складова сталого розвитку, за визначенням Організації Об'єднаних Націй, передбачає збереження та управління ресурсами, особливо тими, які не відновлювані або цінні з точки зору життєзабезпечення. Цей процес потребує узгоджених дій, спрямованих на мінімізацію забруднення повітря, землі, води, а також на збереження навколишнього середовища, землі, води й збереження біологічного різноманіття та природної спадщини⁴⁰⁷.

Вперше визначення сутності екологічного туризму запропоновано мексиканським економістом та екологом Гектором Цебаллос-Ласкурейн.

⁴⁰⁷ Vivienne Halleux. Sustainable tourism. The environmental dimension. *EPRS. European Parliamentary Research Service*. Briefing March 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599327/EPRS_BRI\(2017\)599327_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599327/EPRS_BRI(2017)599327_EN.pdf) (дата звернення: 16.09.2023).

Вчений зазначає, що екологічний туризм – це «поєднання подорожі до порівняно не змінених природних зон, з обов’язковим об’єктом дослідження, разом із повагою та турботою до дикої природи, живих організмів та культури, спільно зі сприянням їх захисту»⁴⁰⁸. На його думку, екотуристи мають інші мотиви подорожі на відміну від звичайних туристів, які більшою мірою є пасивними до природи. Екотуристи займають активну позицію щодо використання дикої природи та природних ресурсів через такі заходи як дослідження та спостереження.

Популяризація екотуризму на глобальному рівні привертає значну увагу академічних дослідників та екологів. Зокрема, багато дискусій відбувається навколо питань концептуалізації та визначення дефініції «екотуризм».

Почесний директор Центру відповідальних подорожей (CREST) М. Хані у своїх дослідження визначає екотуризм як відповідальну подорож до крихкої, незайманої і, зазвичай, захищеної місцевості з відносно високим ступенем природних цінностей, які можуть підтримувати ексклюзивне біорізноманіття та добробут місцевого населення. Водночас екотуризм прагне мати низький вплив і, як правило, у невеликих масштабах, він допомагає навчати мандрівників і забезпечує кошти для збереження природи, приносить пряму користь економічному розвитку місцевих громад і сприяє повазі до різних культур і прав людини^{409, 410}.

На думку канадських дослідників, у створенні екотуризму задіяні як природне, так і соціальне середовище. Вчені окреслюють п’ять фундаментальних функцій екотуризму, а саме:

- захист природних територій;
- освіта;
- економічна вигода;
- якісний туризм;
- місцева участь⁴¹¹.

Вчені, які розглядають екологічний туризм в контексті сталого розвитку стверджують, що екотуризм забезпечує сталий підхід до розвитку, тому базується на природних ресурсах і є освітнім, малоінтенсивним, неспоживчим і орієнтованим на місцеве населення. Контролювати галузь і отримувати основну частину вигод для забезпечення сталого розвитку мають місцеві жителі⁴¹².

Розроблена Р. Баклі концепція екотуризму базується на чотирьох основних вимірах: екотуризм, що базується на природі; підтримка охорони природи;

⁴⁰⁸ Ceballos-Lascuráin, H. Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development. *IUCN Publications*. 1996, p.301.

⁴⁰⁹ Honey M. *Ecotourism and Sustainable Development. Who owns Paradise?* Island Press, Washington D.C., 1999.

⁴¹⁰ Martha Honey, Raymond Gilpin. *Tourism in the Developing World: Promoting Peace and Reducing Poverty.* United States Institute of States Peace. 2009. URL: https://www.google.com.tr/books/edition/Tourism_in_the_Developing_World/HQh2wc_SgxcC?hl=uk&gbpv=0 (дата звернення: 16.09.2023).

⁴¹¹ Ross S., Wall G. Ecotourism: towards congruence between theory and practice. *Tourism Management*. 1999. 20. pp.123–132.

⁴¹² D’Angelo R., Sachasiri T., Vaccaro N., Welie MV., Vargas A., Yongsanguanchai N. Post-tsunami ecotourism development: solutions for the laem khruat village. 2010. pp. 90.

стале управління; екологічна освіта⁴¹³.

Д. Воллес та С. Пірс зазначають, що екотуризм – це подорож до відносно незайманих природних територій з метою навчання, розваг або волонтерської допомоги. Це подорожі, які стосуються флори, фауни, геології та екосистем місцевості, а також людей (охоронців), які живуть поруч, їхніх потреб, культури та ставлення до землі. Екотуризм є інструментом як для збереження, так і для сталого розвитку, особливо в районах, де місцеве населення просить відмовитися від споживання ресурсів заради інших. На їх думку, туризм можна назвати справжнім екотуризмом, якщо він містить шість принципів:

- передбачає тип використання, який мінімізує негативний вплив на навколишнє середовище та місцеве населення;
- підвищує обізнаність та розуміння відвідувачами природних і культурних систем регіону та подальше залучення до вирішення проблем, що впливають на ці системи;
- сприяє збереженню та управлінню природоохоронними та іншими природними територіями, що охороняються законом;
- максимізує ранню та довготривалу участь місцевого населення у процесі прийняття рішень, які визначають місце та обсяг туризму;
- спрямований на економічну вигоду і пропонує місцевому населенню послуги, які доповнюють, а не відміняють або замінюють традиційні практики;
- надає місцевим жителям і працівникам екотуризму можливість ознайомлення та відвідування природних територій, які доступні для туристів⁴¹⁴.

Інклюзія та інклюзивний підхід у розвитку нині, як відомо, є однією з ключових стратегій ЄС для забезпечення сталого економічного зростання та соціального розвитку. Інклюзивний розвиток передбачає створення суспільства, що дбає про те, щоб кожна людина мала рівні можливості для самореалізації і брала участь у житті суспільства на рівних засадах з іншими⁴¹⁵. Тому важливо щоб екотуристична діяльність була спрямована не лише на захист природних ресурсів, а й на збереження культури та звичаїв корінного населення. У цьому контексті Міжнародним товариством екотуризму (TIES) та Глобальною екотуристичною мережею (GEN) екотуризм розглядається як «відповідальна подорож до природних територій, яка зберігає навколишнє середовище, підтримує добробут місцевого населення та передбачає інтерпретацію та освіту» для всіх залучених сторін^{416 ; 417}.

Українські вчені зазначають, що «екотуризм, основною ідеєю якого є

⁴¹³ Buckley R. A framework for ecotourism. *Annals of Tourism Research*. 1994. 21 (3), pp.661–665.

⁴¹⁴ Wallace G.N., Pierce, Susan M. An evaluation of ecotourism in Amazonas, Brazil. *Annals of Tourism Research*. 1996. 23 (4), 843–873.

⁴¹⁵ Чвертко Л. А., Кирилюк І. М. Соціальна інклюзія вимушено переміщених осіб засобами туристичних активностей в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2023. Вип. 19. Т. 2. С.243-255. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.243-255>

⁴¹⁶ The International Ecotourism Society. URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (дата звернення: 10.09.2023). (дата звернення: 14.09.2023).

⁴¹⁷ The Global Ecotourism Network. URL: <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/> (дата звернення: 14.09.2023).

гармонізація стосунків людини з навколишнім природним середовищем, турбота про збереження довкілля, що використовується в туристичних цілях, та підвищення екологічної свідомості суспільства, є популярним і перспективним напрямом індустрії туризму»⁴¹⁸.

«Екотуризм – це такий вид туризму, який ґрунтується на туристському попиті з урахуванням стійкості й рекреаційно-туристської місткості ландшафту, розвивається та функціонує на відносно незмінених господарською діяльністю природних територіях, зокрема природоохоронних, в умовах дотримання природоохоронних норм і технологій під час виконання екологічних турів і програм. Його провідні функції – задоволення потреб туристів різноманітними видами відпочинку, розвиток виробничої інфраструктури, створення додаткових робочих місць, наповнення місцевого бюджету, збереження цінних природних комплексів, екологічна освіта серед широких мас населення»⁴¹⁹.

І. Давиденко, акцентує увагу на тому, що екотуризм може бути стимулом сталого розвитку господарської діяльності відповідної території, мати значний вплив на збереження природного середовища та нести потужну просвітницьку та виховну функцію⁴²⁰.

На відповідальності туристів під час екологічних подорожей у своєму визначенні наголошують І. Дубовіч та Т. Фомічева «екологічний туризм – це вид туризму, який базується на еколого-економічній компетентності туриста, основною метою якого є раціональне використання природних ресурсів та збереження навколишнього природного середовища, відповідно до концепції сталого розвитку»⁴²¹.

На думку Н. Шумлянської, екологічний туризм принципово відрізняється від інших видів туризму жорсткою регламентацією поведінки туристів на природі. За інших умов неможливо захистити природні ландшафти від перевантаження і забруднення, запобігти деградації природних ресурсів, які мають значну цінність для розвитку індустрії туризму. Для того, щоб екологічний туризм міг дійсно позитивно впливати на господарство і соціальну сферу країни, а також бути пріоритетним напрямом туризму, його поняття має базуватися на таких основних аспектах:

- орієнтація туристів на пріоритетне споживання екологічних ресурсів;
- збереження наявного природного середовища;
- підтримання традицій і способу життя місцевого населення⁴²².

Погоджуємось з твердженням С. Бардаша та Д. Черниш, що вид туризму з мінімальним втручанням в природне середовище, з оптимальним

⁴¹⁸ Савіцька О. П., Савіцька Н.В., Погребняк Л.В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 122–128.

⁴¹⁹ Міщенко О. В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 3. С. 155–160.

⁴²⁰ Давиденко І. В. Глемпінг як перспективна форма розвитку екотуризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 26(1). С. 10-13.

⁴²¹ Дубовіч І. А., Фомічева Т.Є. Сучасні теоретико-методичні та практичні проблеми розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ХДУ*. Серія Економічні науки. 2019. № 33. С.162-165. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-33-31>

⁴²² Шумлянська Н. В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 108–115

використанням його вичерпних ресурсів, який сприяє сталому розвитку регіону може бути ідентифікований як екологічний, а отже сталий, або стійкий. Будь-який вид туризму повинен прагнути відповідати принципам сталості. Екологічний складник, під яким розуміють прагнення не завдати шкоди середовищу, де відбувається задоволення рекреаційно-пізнавальних потреб туриста, має бути присутнім у будь-якому виді туризму⁴²³.

Розвиток екотуризму можливий лише за умови чітко визначеної державної політики, спільної роботи регіональної влади, місцевого самоврядування та суб'єктів підприємництва щодо забезпечення збалансованого розвитку туризму та охорони навколишнього природного середовища від надмірного антропогенного навантаження. В цьому контексті вчені зазначають, що «екологічний туризм – це не просто специфічний напрям діяльності, це симбіоз заходів організаційно-інституційного та управлінського характеру щодо стабілізації і поліпшення екологічного стану природних комплексів та екосистем за рахунок якісних змін у взаємовідносинах у системі «природа – держава – людина»»⁴²⁴.

Розглянуті визначення ілюструють багатогранність підходів до трактування поняття «екотуризм», які залежать від бачення автора, наукового напрямку, який він представляє, провідних наукових тенденцій тощо, і свідчать про те, що поняття «екологічний туризм» і надалі залишається дискусійним. Очевидно, що порівняно з іншими видами туризму, екотуризм має більш виражену соціально-економічну спрямованість, тому його правильна організація забезпечує рівновагу між комерційною діяльністю індустрії туризму та екологічною безпекою й надає нові економічні можливості як природоохоронним територіям, так і приймаючим громадам.

Сприяння розвитку екотуризму та його позитивному впливу на оточуюче середовище та суспільство є метою діяльності багатьох міжнародних організацій, зокрема:

- Всесвітня організація туризму (UNWTO) активно працює у напрямку сприяння сталому туризму та екотуризму через розробку стандартів та рекомендацій; збір та аналіз даних про розвиток та вплив екотуризму; формування ініціатив та програм, спрямованих на підтримку сталого розвитку туризму та включення сфери екотуризму до цього процесу; сприяння розвитку освіти та навчання у сфері екотуризму;

- Міжнародна спілка охорони природи (IUCN) надає підтримку для розвитку екотуризму, сприяючи його сталому розвитку та збереженню природних ресурсів, через розробку стандартів і принципів, які допомагають галузі сталого туризму дотримуватися найкращих практик охорони природи та збереження біорізноманіття; співпрацю з природоохоронними організаціями та урядами для збереження і захисту природних резервів та біорізноманіття;

⁴²³ Бардаш С., Черниш Д. Сутність екологічного туризму та його зміни в умовах сталого розвитку. *Scientific Collection «InterConf»*, 2023. (152), С.482–488.

⁴²⁴ Машіка Г., Пологовська Ю., Бикова М. Сучасні тенденції розвитку екологічного туризму в Україні в умовах пандемії Covid-19. *Екологічні науки*. 2022. № 2. С. 146–152. DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.2-35.26>

освітні та інформаційні ініціативи для підвищення обізнаності та розуміння природи та її важливості; сприяння розвитку партнерств між екотуристичними проектами та місцевими громадами, що допомагає забезпечити соціальну вигоду та участь місцевих жителів у розвитку екотуризму. IUCN має статус спостерігача та консультативний статус в Організації Об'єднаних Націй і відіграє певну роль у виконанні кількох міжнародних конвенцій щодо охорони природи та біорізноманіття;

– Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) відіграє важливу роль у забезпеченні збалансованого підходу до розвитку екологічного туризму шляхом сприяння сталому управлінню природними ресурсами; співпраці з урядами та організаціями з охорони природи для забезпечення захисту та збереження екологічно чутливих областей, які приваблюють туристів; сприяння освітнім та інформаційним ініціативам щодо важливості екологічного туризму та впливу туризму на природу; підтримки програм та проектів, спрямованих на розвиток сталого підприємництва у сфері екологічного туризму, що сприяє економічному розвитку місцевих громад;

– Всесвітній фонд дикої природи (WWF) відіграє значущу роль у сприянні розвитку екологічного туризму та збереженні природи: активно працює над охороною та збереженням природи та її біорізноманіття; сприяє розвитку сталого туризму, надаючи поради й ресурси туристичним компаніям та місцевим громадам, які підтримують екологічно відповідальні практики та сприяють залученню місцевого населення до туристичної діяльності; проводить освітні заходи для туристів та місцевих жителів, підкреслюючи важливість збереження природи та бережливого споживання під час подорожей; веде дослідження та моніторинг стану природних об'єктів, які приваблюють туристів, щоб зрозуміти екологічні впливи та розробити стратегії для їхнього збереження; активно співпрацює з іншими екологічними та туристичними організаціями для спільної роботи над розвитком сталого туризму та збереженням природи;

– Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO) відіграє важливу роль у підтримці сталого екологічного туризму та збереженні природи, сприяючи співпраці на міжнародному рівні та забезпечуючи розвиток туризму в гармонії з природою та культурою: визначає та охороняє світову спадщину, включаючи природні та культурні об'єкти, які приваблюють туристів; сприяє науковим дослідженням та освітнім ініціативам, спрямованим на підвищення свідомості та розуміння важливості збереження природи серед туристів та місцевих громад; співпрацює з місцевими органами влади та організаціями для розвитку сталого туризму, включаючи встановлення екологічних стандартів та практик; оголошує міжнародні дні, такі як Всесвітній день охорони природи та інші, щоб підвищити увагу до проблем охорони природи та екологічного туризму; підтримує та заохочує розвиток туризму, який враховує та поважає місцеву культуру та традиції, сприяючи культурному обміну та розвитку;

– Міжнародне товариство екотуризму (TIES). Місія організації спрямована на потребу в об'єднанні громад, охороні природи та сталих

подорожах. Організація акцентує увагу на важливості залучення громади до сприяння економічно-соціальної та екологічній стійкості, розробляє механізми для забезпечення збереження біорізноманіття та сталого майбутнього світу;

– Глобальна екотуристична мережа (GEN) об'єднує світові регіональні та національні асоціації, мережі та напрямки екотуризму разом із корінними та сільськими жителями, глобальними операторами, професіоналами та науковцями для розвитку галузі, забезпечення адвокації, заохочення інтелектуального лідерства та інновацій.

Питання необхідності розвитку екологічного туризму постійно обговорюється світовим співтовариством. Так у 2002 році в Квебеці на Всесвітньому саміті з екотуризму, присвяченому відзначенню Міжнародного року екотуризму, який відбувся за ініціативи Всесвітньої туристичної організації та Програми ООН з навколишнього середовища, наголошено на необхідності розвитку екологічного туризму та надано рекомендації національним органам влади, представникам приватного сектору, неурядовим та громадським організаціям, навчальним закладам, міжурядовим організаціям і фінансовим установам щодо його розвитку. На саміті затверджено важливий документ, що регулює екотуристичну діяльність – Квебекську декларацію з екологічного туризму.

В зазначеному документі визначено, що екотуризм охоплює не лише принципи сталого туризму, що стосуються економічного, соціального та екологічного впливу туризму, але також втілює наступні специфічні принципи:

- активно сприяє збереженню природної та культурної спадщини;
- залучає місцеві та корінні громади до планування, розвитку та функціонування, а також сприяє їхньому добробуту;
- демонструє відвідувачам природну та культурну спадщину дестинації;
- найкраще підходить для самостійних мандрівників, а також для невеликих організованих груп туристів.

Також визначено дії, що мають спільно виконуватися всіма зацікавленими сторонами, залученими до екотуризму, щоб сприяти його гармонійному розвитку, забезпечуючи повагу до навколишнього середовища, екосистеми та місцевого населення⁴²⁵.

Метою екологічного туризму є збереження ресурсів, зокрема біологічного різноманіття, та забезпечення сталого використання цих ресурсів. Ця ініціатива дозволяє туристам отримувати екологічний досвід, сприяє збереженню екологічного середовища і приносить економічну вигоду. Екологічний туризм сприяє розвитку громади через альтернативне джерело засобів до існування, яке є більш стійким.

З огляду на вищезазначене, активний розвиток екологічного туризму є одним із важливих напрямів вирішення екологічних проблем і раціонального використання природних ресурсів у галузі туризму.

Екологічний туризм передбачає збалансовану єдність охорони природи,

⁴²⁵ Québec declaration on ecotourism. URL: <https://www.gdrc.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf> (дата звернення: 18.09.2023).

спільнот і екологічних подорожей. Відповідно, учасники туристичного ринку, які впроваджують, беруть участь і продають продукти та послуги екологічного туризму, мають дотримуватись наступних принципів, визначених Міжнародним товариством екотуризму та Глобальною екотуристичною мережею:

- мінімізація фізичних, соціальних, поведінкових та психологічних впливів;
- розвиток екологічної, культурної свідомості та поваги;
- забезпечення позитивних вражень як для відвідувачів, так і для господарів;
- отримання прямої фінансової вигоди для збереження;
- створення фінансової вигоди та розширення можливостей як для місцевого населення, так і для приватного бізнесу;
- надання відвідувачам незабутніх інтерпретаційних вражень, які допоможуть підвищити чутливість до політичного, екологічного та соціального клімату приймаючої країни;
- проектування, будування та експлуатація об'єктів з низьким рівнем впливу;
- визнання прав та духовних переконань корінних народів у громаді та співпраця в партнерстві з ними для розширення можливостей^{426, 427}.

Екологічний туризм є ефективним засобом економічного і соціально-культурного відродження й виконує важливі функції в розвитку господарського комплексу й економіки країни, регіону, області (табл.3.1).

Екотуризм є інструментом сталого розвитку в екологічно чутливих районах, що сприяє вирішенню екологічних та соціально-економічних проблем. Для місцевих громад та територій, які є привабливими для туристів, розвиток екотуризму має насамперед позитивний вплив, зокрема:

- сприяє збереженню біорізноманіття;
- підтримує добробут місцевого населення;
- передбачає відповідальні дії з боку туриста та індустрії туризму;
- сприяє розвитку малого та середнього туристичного бізнесу;
- вимагає мінімального споживання природних ресурсів;
- включає досвід навчання тощо.

Проте, незважаючи на позитивні аспекти впливу, екотуризм може мати і негативні наслідки, такі як:

- втрата біорізноманітності: надмірний туризм може вплинути на природні екосистеми, що в свою чергу може зумовити втрату видів та зменшення біорізноманітності;
- зношеність природних місць: інтенсивний туризм може призвести до зношення та деградації природних місць, особливо там, де немає відповідного контролю та управління;

⁴²⁶ The International Ecotourism Society. URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (дата звернення: 18.09.2023).

⁴²⁷ The Global Ecotourism Network. URL: <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/> (дата звернення: 18.09.2023).

Вплив екологічного туризму на сфери діяльності*

	Переваги	Недоліки
Екологія	Низький вплив на навколишнє середовище Спостереження за ландшафтом, рослинами і тваринами, знайомство з місцевою культурною діяльністю, спостереження через безпосередній контакт з природою, отримання знань і оцінок Підвищується ефективність регіону Природне середовище захищене	Ризик погіршення стану довкілля. Зростає забруднення навколишнього середовища Відбувається розпад природних ресурсів
Розвиток	Забезпечення розвитку громади Розбудова потенціалу в громаді Забезпечення здоров'я та планування сім'ї Поширення екотуристичної діяльності протягом усього року дозволить уникнути використання природних ландшафтних активів регіону лише влітку та запобігти короткочасному тиску на джерела В регіон залучаються нові інвестиції Підвищується якість сільсько-господарської продукції, а якісна продукція має свою реальну вартість	Невідповідність сприйняття розвитку громадою Переваги відкриті для зловживань з боку членів громади Суперечки щодо мотивації таких програм Готелі, мотелі та інші види закладів розміщення призводять до погіршення стану довкілля Зростає щільність транспорту
Збереження природи	Посилення природоохоронних цілей. Моніторинг середовища проживання та видів	Порушення середовища проживання та видів Загрози від небезпечних тварин
Культура	Аутентичність місцевих культур Низький вплив на культуру Внутрішня міграція пов'язана з туризмом Активізуються фестивалі та інші заходи Доповнює міжгалузеву співпрацю Захист традиційної культури	Неправильна презентація та деградація культур Відбувається візуальне та шумове забруднення Імовірне зростання чисельності населення негативно впливає на повсякденне життя місцевих мешканців Змінюється звичний спосіб життя
Освіта	Освіта здатна допомогти зменшити «впливи, яких можна уникнути», такі як засмічення, стихійні вогнища, неналежна утилізація відходів та знищення рослинності Підвищення рівня обізнаності, як для громади, так і для суспільства	Руйнування традиційних цінностей
Економіка	Отримання доходу Працевлаштування Сприяння розвитку місцевого мікропідприємництва Створення додаткових можливостей для працевлаштування Підвищення життєвого рівня Підвищується зайнятість жінок	Нерівномірний розподіл вигод між партнерами Низький відсоток зайнятості в громаді Ризик банкрутства у малому бізнесі

*Джерело: ^{428; 429}

⁴²⁸ Kiper T. Role of Ecotourism in Sustainable Development. *Advances in Landscape Architecture*. InTech. 1 July 2013. DOI: 10.5772/55749

⁴²⁹ Kiper T., Özdemir G., Sağlam A. Environmental, socio-cultural and economical effects of ecotourism perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyiky case. *Scientific Research and Essays*. 2011. Vol. 6(19), pp. 4009-4020 DOI: 10.5897/SRE10.1059

- забруднення довкілля: невідповідальна туристична діяльність може сприяти забрудненню природних ресурсів, включаючи повітря, воду та ґрунт;
- зниження якості життя місцевого населення: інтенсивний туризм може призвести до підвищення цін на житло, засоби існування для місцевого населення та створити проблеми з доступом до ресурсів;
- культурна деградація: підвищена туристична активність може призвести до втрати традиційних культурних цінностей та руйнування місцевої культури;
- порушення екологічного балансу: недбале відношення до природи та довкілля може призвести до порушення екологічного балансу та погіршення умов для місцевих видів;
- масовий туризм: інтенсивний потік туристів може перенавантажити природні об'єкти та негативно впливати на природні резервати та парки;
- кліматичні зміни: зростання туризму призводить до збільшення викидів вуглецю та інших забруднюючих речовин, що може зумовити кліматичні зміни.

Погіршення екологічної стійкості та надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру посилюють екологічні проблеми та нераціональне використання ресурсів тому екологічний туризм має потенціал стати каталізатором екологізації всієї галузі туризму. Він повинен бути не лише філософією, а й провідною управлінською стратегією розвитку індустрії туризму.

Концепція екологічного туризму підкреслює обов'язковість збереження природного і культурного спадку, біологічної різноманітності, покращення екологічного, соціального і економічного стану територій. Для підтримки екосистем та забезпечення майбутніх поколінь ресурсами потрібно приймати комплексні заходи та розвивати сталі практики, спрямовані на збереження й відновлення природи, зниження впливу людської діяльності на навколишнє середовище та забезпечення сталого використання ресурсів через: ефективне використання енергії та перехід до відновлюваних джерел енергії; стале використання природних ресурсів; уникнення забруднення повітря, ґрунту, води; зелене будівництво та транспорт; інформування громадськості про екологічні зобов'язання; планування рекреаційних заходів з урахуванням захисту довкілля; оптимізацію переробки доходів; проектування кемпінгу з використанням екологічно безпечних технологій та сприяння збереженню біорізноманіття; споживання місцевих товарів та послуг тощо.

Україна має потужний природний і рекреаційно-туристичний потенціал. Наявність геолого-геоморфологічних, кліматичних, гідрологічних, земельних, мінерально-сировинних, ландшафтних ресурсів задовольняє різноманітні потреби як вітчизняних, так і іноземних туристів та сприяє широким потенційним можливостям розвитку екологічного туризму. Функціонування біосферних природних та етнокультурних центрів, територій і об'єктів природно-заповідного фонду, на базі яких створюється національна еколого-етнокультурна мережа позитивно впливає на розвиток екотуристичної діяльності.

Для організації екотуризму важливим критерієм його ефективного функціонування є екотуристичний потенціал територій. Під екотуристичним потенціалом певної природогосподарської чи природоохоронної території розуміють сукупність всіх прив'язаних до неї екотуристських ресурсів – природних і антропогенних об'єктів, явищ, властивостей, засобів, можливостей та умов, придатних для формування екотуристського продукту й здійснення відповідних екологомістких турів, екскурсій, програм тощо. Усю множину елементів, з яких складається екотуристичний потенціал територій, поділяють на дві підсистеми: природні та антропогенні ландшафти та їх компоненти; засоби, умови та можливості здійснення екотуризму⁴³⁰.

Частиною екотуристичного потенціалу є природно-ресурсний потенціал території. Україна має різноманітні природні та еколого-рекреаційні ресурси, зокрема і заповідні об'єкти та території, які мають важливе рекреаційне туристичне значення для розвитку екологічного туризму.

В статті 3 «Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» Закону України «Про природно-заповідний фонд України» визначено класифікацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду (надалі ПЗФ) (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України*

Природні території та об'єкти	Штучно створені об'єкти
Природні заповідники	Ботанічні сади
Біосферні заповідники	Дендрологічні парки
Національні природні парки	Зоологічні парки
Регіональні ландшафтні парки	Пам'ятки-паркового мистецтва
Заказники: ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні	
Пам'ятки природи: комплексні, пралісові, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні	
Заповідні урочища	

*Джерело: ⁴³¹

За інформацією Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, станом на 01.01.2023 р. в природно-заповідному фонді зареєстровано 8 тис. 889 територій та об'єктів загальною площею 4,6 млн га. Їх фактична площа становить 4,2 млн га, площа морського заказника «Філофорне поле Зернова» в межах акваторії Чорного моря – 402,5 тис. га.

⁴³⁰ Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.

⁴³¹ Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456–ХІІ. Додаток до щотижневика «Відомості Верховної Ради України»; Серія «Закони України». К.: Парламентське видавництво, 1999. 44 с.

Частка фактичної площі природно-заповідного фонду в загальній площі держави («показник заповідності») – 6,91%.

Більше половини – 57,7 % заповідних територій України є об'єктами загальнодержавного значення (площа – 2,6 млн га). Серед них 19 природних заповідників, 5 біосферних заповідників, 56 національних природних парків, 328 заказників, 136 пам'яток природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 20 дендропарків та 90 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Площа заповідних територій місцевого значення становить 1,9 млн га⁴³².

Розвиток системи природоохоронних територій є важливою передумовою для забезпечення сталого розвитку країни. Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів від 5 серпня 2020 р. № 695⁴³³, передбачено розширення площі ПЗФ до 15% від загальної території країни у 2027 р. Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України передбачено збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду (зокрема заповідних зон у національних природних парках та регіональних ландшафтних парках), створення на суходолі і в акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечення збереження і функціонування репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі транскордонних та європейського і міжнародного значення.

Впродовж 2022 р. кількість об'єктів та територій природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення збільшилась на 93 одиниці загальною площею 55,4 тис. га.

Під впливом процесів глобалізації та інтеграції, що визначають закономірності розвитку сучасного світу, туристична діяльність зазнає постійних змін. Сфера туризму є надзвичайно чутливою та вразливою до впливу внутрішніх і зовнішніх деструктивних факторів. Поширення пандемії Covid-19 внесло вагомі корективи у діяльність глобального туристичного ринку. Динамічні зміни, які відбулися у сегменті ринку екологічного туризму з одного боку, призупинили його розвиток через карантинні заходи, введення обмежень і вимог дотримання правил безпеки під час подорожей⁴³⁴, з іншого – посприяли розвитку локального екологічного туризму. Саме потреба реалізації туристичної активності та необхідність організації власного відпочинку й поліпшення психоемоційного стану сприяла зростанню попиту на локальний екологічний туризм, який є менш залежним від глобальної коронавірусної кризи та карантинних заходів, і орієнтований на збереження природно-

⁴³² Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM065559> (дата звернення: 20.09.2023).

⁴³³ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

⁴³⁴ Кирилюк І. М., Чвертко Л. А. Безпекові аспекти розвитку туризму в умовах пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип 17. Т.2. С.178–189. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.17.178-189>

ресурсного потенціалу та стимулює до відповідального використання ресурсів, що особливо важливо в контексті забезпечення сталого розвитку країни^{435, 436}.

Переорієнтація туристичного ринку сприяє попиту на внутрішній туризм, зокрема, екологічний, та спонукає до комплексного розвитку територій і створення якісного локального туристичного продукту.

Наступним викликом для українського народу став початок російсько-української війни у 2014 р. та розгортання повномасштабних бойових дій у лютому 2022 р. Цілеспрямована, нічим не спровокована, невиправдана агресивна війна проти України завдає величезних страждань українцям та катастрофічних збитків довікілью, що відображається і на екологічному туризмі. Напад на суверенітет та територіальну цілісність України є грубим порушенням Статуту ООН та основоположних норм і принципів міжнародного права. Будь-яка війна несе величезні екологічні загрози, а бойові дії в Україні можуть призвести до особливо катастрофічних наслідків для навколишнього середовища в світі.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну завдало катастрофічних збитків довікілью, зокрема знищення лісів, морських екосистем, забруднення річок та ґрунтів, загибелі флори та фауни тощо. Негативний вплив війни на природне середовище триває протягом усіх 9 років російської агресії проти України, але з лютого 2022 року географія та масштаби такого впливу відчутно зросли (рис. 3.3).

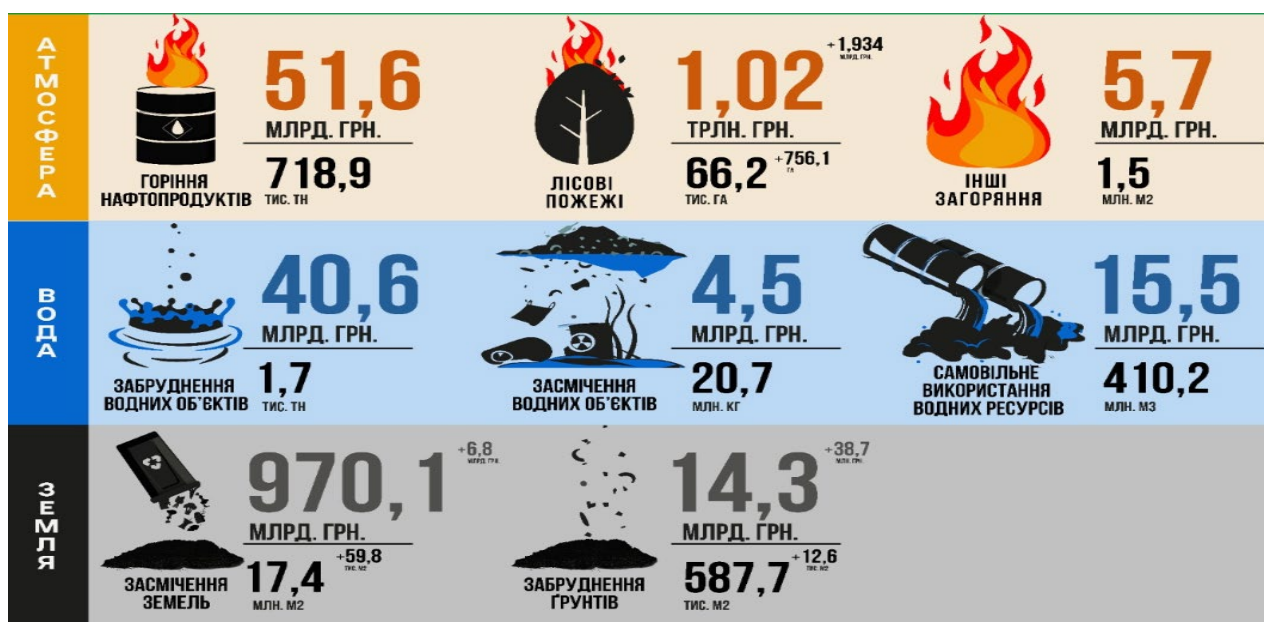

Рис. 3.3. Збитки довікілью внаслідок збройної агресії російської федерації в період з 24.02.2022–22.09.2023 рр.*

*Джерело:⁴³⁷

⁴³⁵ Чвортко Л. А., Кирилюк І. М. Загрози економічній безпеці туристичної галузі України в умовах сучасних викликів. *Соціальна економіка*. 2021. Випуск 62. С.51–63. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-05>

⁴³⁶ Кирилюк І. Розвиток туризму в умовах пандемії COVID-19. *Туризм у XXI столітті: виклики та реагування*. Матер. міжнар. наук.-практ. конференції. Київ, 2020. С. 67–69.

⁴³⁷ Державна екологічна інспекція України. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/za-ostannimi-pidrakhunkami-nadano-novi-dani-shchodo-zbitkiv-zapodiyanih-na> (дата звернення: 18.09.2023).

За висновками екологічних організацій та дослідників, масштаби руйнації неможливо підрахувати через те, що системи моніторингу порушені або знищені, доступ до лісів та інших природних територій обмежений або відсутній. На превеликий жаль, деякі екосистеми та унікальні природні об'єкти вже не підлягають відновленню, а шкода, завдана довкіллю однієї країни впливає на добробут світового суспільства загалом.

Для оцінки шкоди, заподіяної діями окупантів, довкіллю та плануванню заходів щодо ліквідації наслідків і відновлення Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів у партнерстві з Міністерством цифрової трансформації за підтримки проєкту USAID/UKAID «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», «APENA2», що фінансується Європейським Союзом, реалізується проєкт ЕкоЗагроза⁴³⁸. Цей офіційний ресурс створений для автоматичного збору та фіксації інформації про екологічні загрози в режимі реального часу з географічною прив'язкою до місцевості.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, нині до 900 природоохоронних територій площею 1,2 млн гектарів, що становить близько третини площі всього природно-заповідного фонду, є окупованими або ж на їхній території ведуться бойові дії.

Рис. 3.4. Візуалізація постраждалих природних територій внаслідок військового вторгнення російської федерації на територію України*

*Джерело:⁴³⁹

Під окупацією залишаються 8 заповідників і 10 національних природних парків. Серед них Чорноморський біосферний заповідник (на території та акваторії Херсонської та Миколаївської областей), біосферний заповідник

⁴³⁸ ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 18.09.2023).

⁴³⁹ Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2023).

«Асканія-Нова», національні природні парки Азово-Сиваський, «Олешківські Піски», Джарилгацький (Херсонська область), «Великий луг» та Приазовський (Запорізька область), «Білобережжя Святослава» (Миколаївська область), «Меотида» (Донецька область), «Кремінські ліси» (Луганська область) та «Чарівна Гавань» (АР Крим).

У зоні ризику опинилися 2,9 млн га Смарагдової мережі, території якої є значною частиною природоохоронної мережі Європи і яка охороняється законодавством ЄС та Ради Європи. Також під загрозою знищення перебуває 16 об'єктів, які захищаються Рамсарською конвенцією про водно-болотні угіддя, площею майже 600 тис. га. Ці території мають міжнародне значення, як середовища проживання водоплавних птахів. Водно-болотне угіддя «Архіпелаг Великі та Малі Кучугури» площею 7,7 тис. га нині деокуповане, втім, через близьке розташування до лінії фронту перебуває під загрозою знищення⁴⁴⁰.

Серед найпоширеніших проблем, з якими стикаються природно-заповідні території в окупації – втрата контролю, пошкодження територій військовою технікою, будівництвом окопів та укріплень, залякування тварин, замінування територій, обстріли, браконьєрство, гуманітарна криза тощо. Війна призвела до фізичного знищення рослин і тварин, погіршення умов їх існування, знищення рельєфу території, замінування, отруєння території хімічними речовинами, знищення об'єктів природно-заповідного фонду. Це несе загрозу стратегічним цілям зі збереження біорізноманіття, призводить до зменшення потенціалу поглинання парникових газів, посилює процес опустелювання та деградації.

Критична загроза постала перед ендемічними видами рослин і тварин, їх зникнення носитиме катастрофічні наслідки для біорізноманіття планетарного масштабу. Загалом, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, під загрозою зникнення опинилися 600 видів тварин та 880 видів рослин.

За час окупації з 24 лютого 2022 р. на території заповідника «Асканія-Нова», який входить до складу Смарагдової мережі України, має Сертифікат ЮНЕСКО в рамках Програми «Людина і біосфера», зафіксовано 7 пожеж. У заповідній зоні, де зростають формації рослинності, занесені до Зеленої книги України, вигоріло понад 3,6 тис. га. Основні фактори негативного впливу пожеж є спільними для різних екосистем: загибель величезної кількості особин різних видів фауни та флори, забруднення атмосферного повітря сполуками сірки, азоту, незгорілими вуглеводнями, накопиченими у біомасі важкими металами тощо, а також викиди великих обсягів двоокису вуглецю.

Згідно з даними ЕкоЗагроза, станом на 01.10. 2023 р., оцінені збитки, завдані природно-заповідному фонду становлять понад 2 млрд грн, зокрема: пошкоджено 86 га рослинного світу (810 млн грн); знищено понад 72 тис. об'єктів тваринного світу (50 млн грн); знищено та пошкоджено понад 336 тис.

⁴⁴⁰ Національні заповідники і парки України: до Міжнародного дня заповідників і національних парків. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3971 (дата звернення: 20.09.2023).

дерев і рослин (755 млн грн); засмічено 78 га територій (78 тис. грн)⁴⁴¹.

Через відсутність доступу до територій та об'єктів природно-заповідного фонду, руйнування інфраструктури, втрату кваліфікованих кадрів, призупинення заходів контролю на період воєнного стану відсутня можливість повною мірою реалізувати державне управління у галузі охорони довкілля. Наслідки збройного вторгнення матимуть тривалий негативний вплив на здатність національної економіки запобігати та адаптуватися до зміни клімату.

Зазначимо, що незважаючи на страшні реалії і наслідки війни, туризм в Україні продовжує розвиватись, зокрема і екологічний. Результати опитування, проведеного Державним агентством розвитку туризму в партнерстві з проектом UNICEF U-Report Ukraine, свідчать, що 11,2% опитаних при плануванні подорожей в умовах воєнного стану надають перевагу екологічному туризму (рис. 3.5).

Якому виду відпочинку в Україні ви надаєте перевагу зараз?

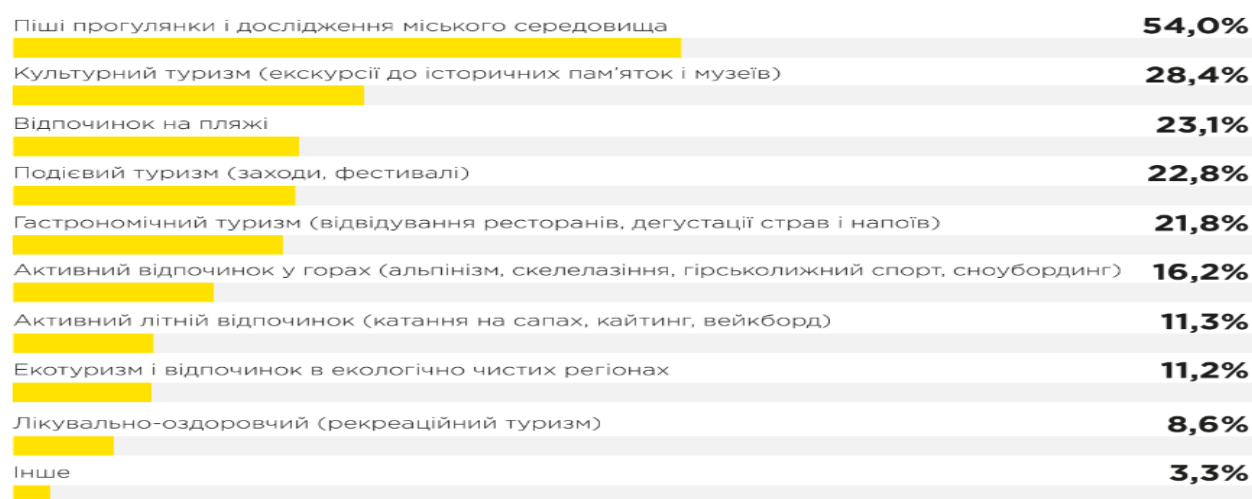

Рис. 3.5. Результати онлайн-опитування щодо подорожей Україною під час війни*

*Джерело:*⁴⁴²

Для 51,5% респондентів основним критерієм при прийнятті рішення про майбутню подорож є наявність привабливих природних ресурсів; 35,6% цікавлять культурна спадщина та історичні пам'ятки; 15,9% вирушають в мандрівку для того щоб надихнутися автентичною культурою; 15,8% звертають увагу на популярність туристичних атракцій; 12,8% цікавляться місцевою кухнею; крафтові виробництва при виборі локації для відпочинку приваблюють 4,9% опитаних.

Очевидно, що на окупованих територіях, та тих, що постраждали від

⁴⁴¹ ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2023).

⁴⁴² Звідки українці беруть натхнення на подорожі під час війни. ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/zvidki-ukrayinci-berut-natnennya-na-podorozhi-pid-chas-viyeni> (дата звернення: 20.09.2023).

бойових дій екотуристична діяльність неможлива через руйнації туристично-рекреаційних ресурсів та безпекові фактори. Однак, екотуризм продовжує розвиватись у відносно безпечних регіонах країни, зокрема у Карпатському регіоні. Регіон має унікальний природний та історико-культурний потенціал рекреації, значна частина його території є гірською і привабливою для туристів.

Популярна туристично-рекреаційна дестинація пропонує різноманітний відпочинок упродовж року: прогулянки незвичайними ландшафтами, смерековими лісами, гірський туризм, водний туризм, кінний туризм, велотуризм, винно-дегустаційний туризм, катання на гірських лижах, збирання лісових ягід і грибів, екскурсійні походи в гори, полонини, відвідування унікальних дерев'яних церков та природних пам'яток, навчання народним промислам, заняття спортом, риболовлю, участь у різноманітних традиційних народних обрядах тощо.

Зазначимо, що Карпатський регіон став прихистком для багатьох людей, які з початком російської агресії в Україні, вимушені були покинути свої домівки та переїхати в безпечніші місця. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, на середину квітня 2022 р. кількість тих, хто вимушено змінив місце проживання в межах України внаслідок російського вторгнення, становить 5,0–5,5 млн осіб, переважна їх частина перебуває в західних областях⁴⁴³. Найбільше постраждало від війни населення Східного, Північного та Південного регіонів України й саме з цих територій виїхала значно вища частка людей, які мають серйозні матеріальні збитки (включно з повною втратою доходу й руйнацію житла) та проблеми зі здоров'ям.

Вимушене переміщення, спричинило значні зміни в усталеному способі життя переселенців, вплинуло як на них самих, так і на їх суспільне оточення через проблеми безпекового, економічного, фінансового та соціального характеру⁴⁴⁴. Тому для цієї категорії відчуття своєї значущості та залученості до суспільного життя є надзвичайно важливими і допомагають швидше інтегруватися в суспільне життя. Одним із чинників подолання ними психологічного стресу, зумовленого фактом переміщення до нового місця проживання, й успішної соціальної адаптації є організація дозвілля⁴⁴⁵.

Екологічний туризм є одним із інструментів їх психологічної адаптації й соціальної інтеграції через зближення ідентичностей переміщених осіб та приймаючих громад, адаптацію, налагодження комунікації та формування гармонійних культурних форм між вимушеними переселенцями та іншими членами суспільства. Туристичні активності сприяють залученню переселенців

⁴⁴³ Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. №48(2). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

⁴⁴⁴ Чвертко Л. А., Кирилюк І. М. Соціальна інклюдія вимушено переміщених осіб засобами туристичних активностей в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2023. Вип. 19. Т. 2. С.243-255. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.243-255>

⁴⁴⁵ Кирилюк І., Чвертко Л. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*. 2023. №1(23), С. 80–91. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362).

до активного життя, знайомству з культурою й традиціями регіону, духовному розвитку тощо⁴⁴⁶. Інтеграційні простори, створені на території громад, що приймають переселенців, відкривають нові можливості для взаємодопомоги, сприяють формуванню дружнього середовища, забезпеченню неконфліктної інтеграції та соціальному включенню різних категорій вимушено переміщених осіб.

Отже, екологічний туризм є ефективним інструментом сталого розвитку, невід'ємною частиною збалансованого розвитку територій та однією з форм долучення до природної та культурної спадщини. Розвиток екотуризму сприяє збереженню природно-рекреаційних ресурсів; збагаченню природної та культурної спадщини, покращенню екологічного, соціального і економічного стану регіонів; створенню позитивного іміджу України в світі.

Розбіжності в трактуванні поняття та сутності екологічного туризму, відсутність відповідного економіко-правового регулювання, недостатня екологізація освіти гальмують розвиток цього виду туризму в Україні. Однак, нині найголовнішою причиною стримування розвитку екотуризму є повномасштабна війна росії проти України, яка надзвичайно негативно відображається на розвитку не лише національної економіки, а й економік демократичних країн світу і завдає непоправної шкоди довкіллю. Надалі Україна шукатиме способи відродження економіки, у тому числі і туристичної галузі. На нашу думку, для подальшого розвитку і повоєнного відновлення екологічного туризму необхідно забезпечувати: реалізацію концепції сталого розвитку в частині оптимального використання обмежених природних ресурсів; справедливий розподіл доходів від використання природних ресурсів; цілісність та збереженість біорізноманіття; формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту; ефективне використання наявного туристичного та рекреаційного потенціалу за сприяння місцевих територіальних громад; мінімізацію негативного впливу на природу; підвищення якості інфраструктури рекреаційних територій; популяризацію та рекламу екологічних маршрутів; забезпечення безпеки для усіх учасників екотуристичної діяльності; вивчення зарубіжного розвитку екологічного туризму та запровадження в національну практику; підвищення рівня екологічної освіти та виховання населення.

3.2. Розвиток екотуризму в повоєнний період: світовий досвід для України

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну вплинуло на всі сектори економіки країни. Постраждала, в тому числі, і туристична галузь, яка лише почала відновлюватись після світової кризи спричиненої пандемією Covid-19. Збільшення цін на нафту та пальне, ускладнена логістика та

⁴⁴⁶ Кирилюк І. М. Інклюзивний туризм як вид реабілітації для людей з особливими потребами. *Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (18 жовтня 2021 р., м. Черкаси). Черкаси : Вид-ць Юлія Чабаненко, 2021. С. 22–25.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова А. Г., Мирошник Ю. А. Еко-тренд в сфері гостинності: економічні та соціальні аспекти. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7904>. (дата звернення: 17.07.2023).
2. Андреева Н. Н., Мартинюк Е. М. Экологические инновации и инвестиции: сущность, системология, специфика взаимодействия и управления. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 2. С. 205-209.
3. Бабушко С, Попович С. Ідеї сільського зеленого туризму в Ізраїлі. URL: <https://reposit.uni-sport.edu.ua/bitstream/handle/787878787/1312/%D0%86%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BB%D1%8C.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 30.09.2023).
4. Бардаш С., Черниш Д. Сутність екологічного туризму та його зміни в умовах сталого розвитку. *Scientific Collection «InterConf»*, 2023. (152), С.482–488.
5. Безручко Л. С. Екологізація готельного господарства карпатського регіону як складова досягнення сталого розвитку. *Природні ресурси регіону: проблеми використання, ревіталізації та охорони: матеріали III Між нар. наук. семінару*. Львів. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 38-42.
6. Берзіна С.В. Системи екологічного управління. *Довідниковий посібник з впровадження міжнародних стандартів серії ISO 14000*. К.: Aiva Plus Ltd, 2009. 62 с.
7. Боровик Ю. Т., Єлагін Ю. В., Полякова О. М. Стійке будівництво: сутність, принципи, тенденції розвитку. *Вісник економіки транспорту і промисловості. Економіка та управління національним господарством*. № 72-73, 2020-2021. С. 47-56.
8. Брич Б. Концепція розбудови підприємств енергосервісного ринку. *Вісник Економіки*. 2020. № 3. С. 211-224.
9. Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку. Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. 125 с.
10. Василенко Л. О., Березницька Ю. О., Кравченко М. В., Шевченко О. С., Цьома Т. О. Забруднення поверхневих вод фосфатами та важкими металами. *Проблеми водопостачання, водовідведення та гідравліки*. Київ. КНУБА. 2022. №38. С. 4 – 17.
11. Вітман К. М. Кіпрський етнополітичний конфлікт: витоки та сучасний етап втегування. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 61. 2018. С. 106-116. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/61_2018/12.pdf (дата звернення: 03.09.2023).
12. Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природнозаповідних територій. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. К.: ДЕА, 2012. №2. С.119-130.
13. Вуйцик О. І. Рекреаційно-туристичний комплекс: питання термінології. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (46). Ч.2. С. 39-44.

14. Глобальні цілі сталого розвитку 2030. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/images/page/globalni-tsili-stalogo-rozvytku.pdf> (дата звернення: 23.08.2023).
15. Головка О. М., Чорій М. В. Екологічна безпека в закладах ресторанного господарства. *Економіка і суспільство*. Випуск № 6. 2016. С. 249-255.
16. Головчан А. І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними. *Торгівля і ринок України*. 2009. №27. С.157-161.
17. Горбенко В. В., Кузьменко О. О., Стародубцев С. Ю.,Самойленко Т. В. Вирішення проблем енергозбереження осель. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я*. тези доп. 26-ї Міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD–2018, 16-18 травня 2018 р. Харків : НТУ «ХП», 2018. Ч. 4. С. 12-13.
18. Громадська спілка «Національна туристична організація України». URL: <https://nto.ua> (дата звернення: 10.09.2023).
19. Давиденко І. В. Глемпінг як перспективна форма розвитку екотуризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 26(1). С. 10-13.
20. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki-ta-plan-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi> (дата звернення: 15.09.2023).
21. Державна екологічна інспекція України. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/za-ostannimi-pidrakhunkami-nadano-novi-dani-shchodo-zbitkiv-zapodiyanikh-na> (дата звернення: 18.09.2023).
22. Державна прикордонна служба України: офіційний сайт. URL: psu.gov.ua/ua/news/2020-y-Kudi-podorozhuvali-nauchastishe-ukrainci-zvidki-pribivali-inozemci/. (дата звернення: 01.09.2023).
23. Державна служба статистики України: статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21. 08.2023).
24. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 10.08.2023).
25. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM065559> (дата звернення: 20.09.2023).
26. Дида І., Радомська В. Сильові особливості в проектуванні інтер'єру. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 36 с.
27. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу : навч. посібн. К. : Альтерпрес, 2004. 192 с.
28. Дорослий погляд на світ. У Єгипті стартував саміт Організації Об'єднаних Націй COP27, присвячений кліматичним змінам і обмеженню викидів. Понад 100 очільників країн прибули на захід. URL: https://lb.ua/world/2022/11/07/535063_svitovi_lideri_zibralis.html. (дата звернення: 30.09.2023).

29. ДСТУ 4269:2003 Національного стандарту України. Послуги туристичні. Класифікація готелів. Наказ Держспоживстандарту України від 23 грудня 2003 р. № 225. 13 с.

30. Дубовіч І. А., Фомічева Т.Є. Сучасні теоретико-методичні та практичні проблеми розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ХДУ. Серія Економічні науки.* 2019. № 33. С.162-165. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-33-31>

31. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст: аналітична доповідь. Київ. 2019. 315 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (дата звернення: 15.08.2023).

32. ЕкоЗагроза. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 18.09.2023).

33. Екополітика. У Єгипті побудували сміттєву піраміду. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/u-iegipti-pobuduvali-smittievu-piramidu-shhob-privernuti-uvagu-do-zmini-klimatu/>. (дата звернення: 30.09.2023)

34. Жила І. А. Впровадження енергозберігаючих технологій в Україні. *Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених 18-19 берез. 2021 р. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка». 2021. С. 73-74.*

35. Загородня Т. С. Особливості еко-стартапів в Україні. *Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК: Матеріали ІХ Всеукраїнської наук.-практ. конф., 18- 19 листопада 2020 р. Київ : НУХТ, 2020. С. 19-20.*

36. Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t124572?an=5> (дата звернення: 15.08.2023).

37. Закон України «Про культуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 15.05.2023).

38. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (дата звернення: 15.09.2023).

39. Закон України «Про співробітництво між територіальними громадами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 05.10.2023).

40. Замула І. В., Травін В. В. Післявоєнний розвиток екотуризму в Україні: вітчизняний і міжнародний досвід. *Економіка, управління та адміністрування.* 2023. № 2. С. 10-17. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8232/2%20%20d0%97%20d0%b0%20%bc%20d1%83%20%bb%20d0%b0%2c%20d0%a2%20d1%80%20d0%b0%20d0%b2%20d1%96%20%bd.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення: 01.10.2023).

41. Захарова А. Нове життя для пластику. Як українські та світові бренди рятують світ від сміття. Веб-сайт Shotam.info. URL: <https://shotam.info/nove-zhyttia-dlia-plastyku-yak-ukrainski-ta-svitovi-brendy-riatuiut-svit-vid-smittia/> (дата звернення: 11.09.2023).

42. Збитки України від війни перевищують \$700 млрд. URL: <https://suspilne.media/351844-zbitki-ukraini-vid-vijni-perevisuut-700-mlrd-smigal/> (дата звернення: 20.08.2023).

43. Звідки українці беруть натхнення на подорожі під час війни. ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/zvidki-ukrayinci-berut-nathnennya-na-podorozhi-pid-chas-viyuni> (дата звернення: 20.09.2023).

44. Зейд А. Кассуха Постконфліктні туристичні ландшафти: між спадщиною конфлікту та гібридизацією туристичної діяльності. *Open edition journals*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>.

45. Зелений офіс: з турботою про довкілля, з вигодою для бізнесу. Програма розвитку ООН в Україні. Київ 2009. С 49-50. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aa0ca758-f26b-46de-8215-dfb2d2e260e3/content> (дата звернення: 01.10.2023).

46. Каліманов О. Скільки коштує ізраїльський конфлікт з палестинцями. Чи може він розорити країну? *РБК-Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57335692>. (дата звернення 07.09.2023).

47. Карпенко Н.М. Туризм у контексті сталого розвитку та екологічної модернізації. *Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства* : монографія / [колектив авторів] ; за заг. ред. Г. П. Скліяра. Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 113-117.

48. Каталог природоорієнтованих рішень / авт. кол.: М. Рябика, О. Гусакова, А. Зозуля, А. Бушовська та ін. Львів: УКМ, 2021. 116 с. URL: <https://ecoaction.org.ua/kataloh-pryrodooriientovanykh-rishen.html> (дата звернення: 23.10.2023).

49. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. К.: НІСД, 2007. 312 с.

50. Керівні принципи туристичного бренду України. URL: <https://drive.google.com/file/d/13RnjH5RmmVKYLOHkBGxsaBTuO5JLx-w3/view> (дата звернення 10.08.2023).

51. Київський Кит: 12-метрову медіа скульптуру з переробленого пластику презентують на ВДНГ. Веб-сайт Shotam.info. 2021. URL: <https://vdng.ua/news/kyivskyi-kyt-12-metrovu-media-skulpturu-z-pereroblenoho-plastyku-prezentuiut-na-vdnh> (дата звернення: 21.09.2023).

52. Кирилюк І. М. Інклюзивний туризм як вид реабілітації для людей з особливими потребами. Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (18 жовтня 2021 р., м. Черкаси). Черкаси : Вид-ць Юлія Чабаненко, 2021. С. 22–25.

53. Кирилюк І. М. Напрями підвищення ефективності використання туристичного потенціалу регіону. *Розвиток внутрішнього туризму як фактора підвищення соціально-економічного зростання регіону* : кол. монографія. за ред. І. М. Поворознюк. Умань : Візаві. 2020. С. 130–166.

54. Кирилюк І. М. Роль інновацій у розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Збірник тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Стратегічні перспективи готельно-ресторанного бізнесу в Україні: досвід, проблеми та інновації» (14-15 лютого 2019 року).

Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2019. С. 17-19.

55. Кирилюк І. М. Соціальні мережі як інструмент просування послуг індустрії туризму й гостинності в сучасному інформаційному просторі. *Індустрія туризму й гостинності: сучасні виклики та перспективи* : кол. моногр./ [І. М. Поворознюк., М. Кирилюк [та ін.] ; за ред. І. М. Поворознюк. ; Умань : Візаві, 2022. С.36–65.

56. Кирилюк І. М., Нещадим Л. М., Благополучна А. Г. Діджиталізація як основний фактор розвитку індустрії гостинності в умовах сучасних викликів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2022. Вип. 18. Т. 2. С.217–231. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.18.217-231>

57. Кирилюк І. М., Чвортко Л. А. Безпекові аспекти розвитку туризму в умовах пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип 17. Т.2. С.178–189. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.17.178-189>

58. Кирилюк І. М., Чвортко Л. А. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*. Випуск 1 (23). 2023. С. 80-91. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362)

59. Кирилюк І. Розвиток туризму в умовах пандемії COVID-19. *Туризм у ХХІ столітті: виклики та реагування*. Матер. міжнар. наук.-практ. конференції. Київ, 2020. С. 67–69.

60. Кирилюк І., Чвортко Л. Стан та основні тенденції розвитку туризму в Ізраїлі. *Туризм та курорти: досвід Ізраїлю для України*. [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. К. : Альфа-ПК, 2018. С. 10-12.

61. Кирилюк І. М., Литвин О. В. Брендінг як елемент стратегії туристичного розвитку Черкащини. *Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації* : тези доповідей VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Київ, 8-9 квіт., 2021 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С.164–167.

62. Кобищан Г.Д., Басова Ю.О., Губа Л.М., Ткаченко А.С. Особливості екологічної стандартизації й сертифікації мийних засобів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. №2 (295). С. 7-16.

63. Коломієць Т. М., Караваєв Т. А., Глушкова Т. Г. Полімерні відходи: Проблеми накопичення та вторинної переробки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Технічні науки. № 26, 2021. С 86-94.

64. Корбут М. Б, Давидова І. В. Оцінка готовності населення до компостування органічних відходів в побутових умовах. *Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування* : збірник матеріалів VI Міжнар. молодіжний конгрес. Львів: Західно-Український Консалтинг Центр (ЗУКЦ), ТзОВ, 2021. С. 249-250.

65. Коробейникова Я. С., Юрас Ю. І. Моделювання обсягів утворення твердих побутових відходів в туристичних дестинаціях. *Екологічна безпека та збалансоване природокористування*. 2017. № 1. С. 129-133.

66. Кругляк М. Е. Туризм у постюгославських державах. Хорватія: приклад для України. *Гілея: Науковий вісник*. 2017. № 120. С. 101–105.
67. Лапко О. Екологічний фактор в інноваційній діяльності. *Економіка України*. 1998. №8. С. 69.
68. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. №48(2). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
69. Лісовський С.А. Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку. Монографія. Житомир: «Полісся». 2007. 108 с.
70. Магалецький А. В. Інноваційні підходи до формування маркетингової політики підприємств готельного господарства: екологічний аспект. *Економічний простір*. Дніпропетровськ, 2010. № 44/2. С. 321-326.
71. Маджумар О., Гончарова К. Повстати з руїн. Які країни після війни стали популярними у туристів. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html>. (дата звернення: 10.09.2023).
72. Марушевський Г. Б., Хікман Д. «Зелений» бізнес для малих і середніх підприємств: посібник. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». Київ. 2017. 50 с.
73. Матвієнко Н. Управління регіональним розвитком туризму Хорватії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2014. Вип. 1. С. 64-66.
74. Машіка Г., Пологовська Ю., Бикова М. Сучасні тенденції розвитку екологічного туризму в Україні в умовах пандемії Covid-19. *Екологічні науки*. 2022. № 2. С. 146-152. DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.2-35.26>
75. Михайлова Є. О. Забруднення Світового океану пластиком. *Вода. Екологія. Суспільство* : тези доповідей та інформаційні матеріали V міжнар. наук.-техн. конф., 1-2 жовт. 2020 р. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. С. 38-41.
76. Міжнародні/національні екотренди 2021 року. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/mizhнародni-natsionalni-ekotrendy-2021-roku> (дата звернення: 16.09.2023).
77. Мілінчук О. В. Переваги екологічної сертифікації готелів в Україні. *Менеджмент в інноваційному розвитку економіки: проблеми та перспективи*. С. 322–323. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/622/322.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.08.2023).
78. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno> (дата звернення: 20.08.2023).
79. Міністерство культури та інформаційної політики України. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. 2023. URL: <http://surl.li/helvy> (дата звернення: 20.09.2023).

80. Міхненко М., Лихолат О., Вишнікіна О. Екологічність та свідоме споживання як інноваційний напрям розвитку індустрії гостинності України. *Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування*: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. 21 вересня 2022 року, м. Львів. ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2022. 272 с.

81. Міщенко О. В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 3. С. 155–160.

82. Москаленко К. С. Екологічна стандартизація і сертифікація порівняння України і ЄС. *Молодий вчений*. 2018. №1 (53). С. 525.

83. Моца А., Шевчук С., Серета Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>.

84. Мусіна Л. А. Еко-інновації як шлях до зеленої модернізації економіки: міжнародний досвід і перспективи України. *Науково-технічна інформація*. 2015. № 2. С. 26-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2015_2_6 (дата звернення: 16.09.2023).

85. Мусіна Л. А., Кваша Т. К., Коваленко О. В. Оцінка результативності політики України на шляху до сталого розвитку за даними міжнародних рейтингів. *Наука технології інновації*. 2022. №4(24). С.3-19.

86. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

87. Національна Туристична Організація України. URL: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html?localeen. (дата звернення: 01.09.2023).

88. Національні заповідники і парки України: до Міжнародного дня заповідників і національних парків. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3971 (дата звернення: 20.09.2023).

89. Нецадим, Л. М., Тимчук С. В. Автоматизація бізнес-процесів підприємств індустрії гостинності як чинник підвищення економічної ефективності. *Економіка та суспільство*. 2022. (36). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-38>

90. Нецадим Л. М., Тимчук С. В., Кирилюк І. М. Економіко-математичне моделювання впливу чинників на розвиток підприємств індустрії гостинності в Україні. *Економіка та суспільство*. №39. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1374> (дата звернення: 18.09.2023).

91. Олійник А. А. Напрями публічного управління повоєнного відновлення сфери туризму: досвід Хорватії. *Туризм в Україні: виклики та відновлення*: Зб. матеріалів Міжнародного туристичного форуму, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, 21–22 березня 2023 року. К. : КНЕУ, 2023. С. 224-226.

92. Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Любіцева О. О. Стратегія сталого розвитку туризму в Україні: географічний підхід. *Географія в інформаційному суспільстві*: Зб. наук. праць. К.: Обрії, 2008. Т. 1. С. 191-199.
93. Осипчук М. Д. Міжнародний туризм у контексті модернізації зовнішньоекономічної діяльності України на засадах сталого розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 6. Ч. 1. С.107-111.
94. Офіційний сайт міжнародної організації «Green key». URL: <https://www.greenkey.global> (дата звернення: 17.08.2023).
95. Офіційний сайт органу екологічної сертифікації та маркування. <http://www.ecolabel.org.ua/> (дата звернення: 01.09.2023).
96. Охріменко А. Г. Національна туристична система : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 592 с. DOI: <http://doi.org/10.31617/m.knute.2019-441>
97. Охріменко О.В., Вогнівенко Л. П., Біла Т. А. Методи переробки твердих побутових відходів. *Таврійський науковий вісник*. № 101. С. 214-219.
98. Пандемія COVID-19 та її наслідки для туризму в Україні. *Видання НТОУ*. URL: <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/covid-19-ta-sotsialniy-dialog-v-turistichniy-galuzi-praktika-yes-ta-ukrayinski-realiyi.pdf> (дата звернення: 21.09.2023).
99. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.
100. Паньків Н. Є., Гунько В. М. Вплив закладів туристичної інфраструктури на навколишнє середовище та розвиток еко-готелів як інноваційної концепції гостинності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 27(3). С. 108–112.
101. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126 (частина I). С. 12-23.
102. Паска М., Радзімовська О., Гузенко І., Гузенко А., Холявка В. Інновації в готельно-ресторанній індустрії. *Humanities Studies*. 2022. Випуск 12 (89). С. 153-159.
103. Паук О.Є. Інноваційні напрями розвитку готельного господарства України: екологізація засобів розміщення. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2006. Вип. 26.2. С. 29-32.
104. Передрій О. І. Регламентация безпеки косметичних засобів в країнах ЄС та Україні. *Товарознавчий вісник*. 2022. №1(15), С. 252-263.
105. Пітик О. В., Табенська О.І. Управління закладами ресторанного господарства, орієнтованими на екологічний напрямок. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 6. Том 1. С. 155-158.
106. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 20.09.2023).
107. Поворознюк І. М., Нещадим Л. М. Перспективи розвитку глемпінгу для регіональної індустрії гостинності. *Економіка та суспільство*, 2022. (37).

URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1187> (дата звернення: 08.08.2023).

108. Повстати з руїн. Які країни після війни стали популярними у туристів. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html/> (дата звернення: 10.09.2023).

109. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

110. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/315406> (дата звернення: 10.10.2023).

111. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456–ХІІ. Додаток до щотижневика «Відомості Верховної Ради України»; Серія «Закони України». К.: Парламентське видавництво, 1999. 44 с.

112. Прокопенко О. В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід : *монографія*. Суми. 2008. 392 с.

113. Пруцев О. С. Повторне використання фосфатних продуктів очистки стічних вод. *Безпека людини у сучасних умовах* : зб. доп. 14-ї Міжнар. наук.-метод. конф. та 149-ї Міжнар. наук. конф. Європ. Асоц. наук з безпеки (EAS), 1-2 грудня 2022 р. НТУ «ХПІ». Харків, 2022. С. 105-107.

114. Публічний звіт т. в. о Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік URL: https://www.dei.gov.ua/posts?category_id=19&post_type_id=2 (дата звернення: 22.08.2023).

115. Ребрина Н. Екологічні інновації як інструмент досягнення екологічної безпеки транскордонного регіону. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2013. № 9. С. 26-29.

116. Рекомендації щодо сталого розвитку туризму. URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development> (дата звернення 10.09.2023).

117. Роль громадських організацій в розвитку зеленого туризму. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kolokolchukova.htm (дата звернення: 15.08.2023).

118. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern Economics*. 2018. № 9. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12).

119. Савіцька О. П., Савіцька Н. В., Погребняк Л. В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 122–128.

120. Савчук О. Я., Яворська Н. П. Концептуальні підходи до уточнення поняття «екоінновації». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.4. С. 106-113.

121. Слатвінська Л. А., Збиранник О. М. Аналіз та оцінка туристичної активності суб'єктів екскурсійного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. №50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-78>

122. Слатвінська Л. А., Махо І. П., Залозний В. П. Розвиток туристично-рекреаційних комплексів Черкаської області під час війни та післявоєнний період в Україні. *Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи*: зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2023 р., м. Черкаси). Черкаси : Вид-ць Юлія Чабаненко. С. 211-213.

123. Сотнік В.Ю. Екологічний менеджмент в діяльності підприємств готельного господарства. URL: http://eprints.kname.edu.ua/49639/1/ilovepdf_com-129-130.pdf.

124. Стандрійчук І. Вплив туристичної інфраструктури на довкілля. *Сталий розвиток України: проблеми і перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. VIII Наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених. Кам'янець-Подільський. КПНУ. 2020. С.160-163.

125. Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021-2027 роки. URL: <https://strategy2027-ck.gov.ua/> (дата звернення 15.09.2023).

126. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501> (дата звернення: 10.09.2023).

127. Стукало Н., Сімахова А. Глобальні тренди розвитку соціальної економіки. *Міжнародна економічна політика*. 2021. № 1 (34). URL: http://ierjournal.com/journals/34/2021_34_1_Stukalo_Simakhova.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

128. Таблетована зубна паста як ідеальне рішення в концепції Zero-waste. Веб-сайт ТОВ «Леко Стайл». 2022. URL: <https://lekostyle.ua/news/statti/tabletovana-zubna-pasta> (дата звернення: 14.09.2023).

129. Тарасюк В. С., Миронов Ю. Б. Екологічні інновації в індустрії гостинності. *Інновації, тренди та перспективи індустрії гостинності*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 12 грудня 2019 р. Львів. ЛТЕУ. 2019. С.165-168.

130. Тимошенко Т. О. Висновки та практичні рекомендації для органів місцевої, регіональної та державної влади щодо посилення галузевого соціального діалогу на всіх рівнях з метою впровадження кращих європейських практик управління туристичними дестинаціями. Всеукраїнська федерація роботодавців в сфері туризму України. 2023. URL: https://www.amazingukraine.pro/wp-content/uploads/2023/10/04-frtu-vysnovky_ta_praktychni_rekomendatsii_ukr.pdf (дата звернення: 05.10.2023).

131. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 463 с.

132. ТОП еко-ініціатив, які українські готелі можуть використовувати вже сьогодні. URL: <https://rubryka.com/article/eco-hotels/> (дата звернення: 21.09.2023).

133. Туристичний барометр України. Київ. 2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>. (дата звернення: 01.09.2023).

134. Україна: стале економічне відновлення для людей і природи. URL: https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/wwf_bcg_report_on_sustainable_recovery_september_2022_ukrainian.pdf (дата звернення: 24.08.2023).
135. Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2023).
136. Український культурний фонд. URL: <https://ucf.in.ua/> (дата звернення: 15.09.2023).
137. Фастовець О. О. Розвиток сфери туризму Ізраїлю: досвід для України. *Економіка та суспільство*. Вип. 41, 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-11>.
138. Фастовець О. О. Сфера туризму у повоєнний період: досвід для України. *Економіка та суспільство*. Вип. 40. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-43>.
139. Федорець Л. М. Вектори стратегічного розвитку зовнішньоекономічної діяльності АПК регіону. *Економіка АПК*. 2009. № 5. С.69-75.
140. Форум громадянського суспільства Східного партнерства. URL: <https://eap-csf.eu/> (дата звернення 05.10.2023).
141. Цапко Ю. В., Горбачова О. Ю., Мазурчук С. М. Встановлення закономірностей впливу полімерної оболонки на біоруйнування деревини. *Source: Scientific Journal Ukrainian Journal of Forest & Wood Science*. 2021, Vol. 12 Issue 4, P. 50-63.
142. Цілі Сталого Розвитку до 2030 року. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення 15.09.2023).
143. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 20.08.2023).
144. Чагайда А. О., Тарасюк Г. М. Тенденції зростання у навколишньому середовищі мікропластику та його вплив на споживачів послуг індустрії гостинності. *Економіка, управління та адміністрування*, 2023. №1(103), С. 76–87.
145. Чвортко Л. А., Кирилюк І. М. Загрози економічній безпеці туристичної галузі України в умовах сучасних викликів. *Соціальна економіка*. 2021. Випуск 62. С.51–63. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2021-62-05>
146. Чвортко Л. А., Кирилюк І. М. Соціальна інклюзія вимушено переміщених осіб засобами туристичних активностей в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2023. Вип. 19. Т. 2. С.243-255. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.243-255>
147. Шамара І. М., Савченко М. Г. Вплив політичної нестабільності на розвиток туризму в країнах Близького Сходу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Вип. 10, 2019. С. 219-226. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/15573/1456>. (дата звернення: 05.09.2023).

148. Шкарупа О. В. Ігнатченко А. С., Власенко К. А. Механізми інвестиційної підтримки масштабування екоінновацій для сталого розвитку. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/85101/1/Shkarupa_eco_innovation.pdf (дата звернення: 11.09.2023).

149. Шумлянська Н. В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 108–115

150. Що таке «локаворський ресторан»? URL: <https://smak.ua/events/gourmet/57566-lokavorskij-restoran> (дата звернення: 29.10.2023).

151. Яценко О. В. Напрямки розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2008. № 21. С. 16-21. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.2.21.2008.88495>

152. A Few Good, Green Groups: Sustainability Organizations. URL: https://www.charitywatch.org/top-rated-charities/environment-climate-change?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAuqKqBhDxARIsAFZELmKx__mNIQeN-I2-I9zHIIjuQ6T7ZukHldt4BsYqVgMNH-HV0VQmSUsaAk_zEALw_wcB (дата звернення: 25.10.2023).

153. A world in motion: shifting consumer travel trends in 2022 and beyond. URL: Consumer Trends (wttc.org) (дата звернення: 20.10.2023).

154. Acosta, L. A., Maharjan, P., Peyriere, H. M., Mamiit, R. J. Natural capital protection indicators: Measuring performance in achieving the Sustainable Development Goals for green growth transition. *Environmental and Sustainability Indicators*. 2020. № 8. P. 50-69.

155. Adel Ben Youssef, Adelina Zeqiri. Hospitality Industry 4.0 and Climate Change. *Circular Economy and Sustainability*. 2022. №2. p. 1043-1063.

156. Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry. WTO. 1997. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284403714> (дата звернення: 10.09.2023).

157. Alfred Kaufmann Amsterdam Manor Beach Resort: Sustaining The Natural Beauty of Aruba. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7611/amsterdam-manor-beach-resort-sustaining-the-natural-beauty-of-aruba (дата звернення: 23.10.2023).

158. Alfred Kaufmann. Amsterdam Manor Beach Resort: Sustaining The Natural Beauty of Aruba. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7611/amsterdam-manor-beach-resort-sustaining-the-natural-beauty-of-aruba (дата звернення: 23.10.2023).

159. Andersen M. M. On the faces and phases of eco-innovation - on the dynamics of the greening of the economy, materiały z konferencji «Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology». 16-18.06.2010, Imperial College London Business School, Londyn.

160. Angela Spangler. Health, Safety and Going Green: The New Paradigm of Sustainable Hospitality. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7619/health-safety-and-going-green-the-new-paradigm-of-sustainable-hospitality (дата звернення: 25.10.2023).

161. Anto I., Johnson B., Wilson F., Fitha A. and Francis A. Arduino-based Automated Washroom Sanitizing System. 4th International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS), Madurai, India, 2020. P. 1196-1199. DOI: 10.1109/ICICCS48265.2020.9120887
162. Bachimon P. and Dérioz P. Tourisme affinitaire, Téoros. Revue de recherche en tourisme. Vol. 29, n°1. 2010. URL: <http://teoros.revues.org/496>. (дата звернення: 10.09.2023).
163. Barlet S., Colombon M. Approches de Quelques Définitions, in *Tourisme Solidaire et Développement Durable*. Paris : Les Éditions du Gret, 2004. 120 p.
164. Becoming an environmentally friendly business. URL: <https://www.business.qld.gov.au/running-business/environment/environmentally-friendly> (дата звернення: 10.10.2023).
165. Bizzarri C. , Querini G. Economia del turismo sostenibile . Analisi teorica e casi studio. 2006. Vol. 123. P. 45–56.
166. Booking.com reveals key findings from its 2019. Sustainable travel report. URL: <https://globalnews.booking.com/bookingcom-reveals-key-findings-from-its-2019-sustainable-travel-report/> (дата звернення: 27.10.2023).
167. Buckley R. A framework for ecotourism. *Annals of Tourism Research*. 1994. 21 (3), pp.661–665.
168. BustanHaShalom: official site. URL: www.bustan.org. (дата звернення: 30.06.2023).
169. Care for Hawaii’s Land and Seas. URL: [Gardens, Farms and Eco Travel in Hawaii | Aqua-Aston Hotels \(aquaaston.com\)](https://www.aquaaston.com) (дата звернення: 23.10.2023).
170. Carley M., Spapens P. *Sharing the world. Sustainable living and global equity in the 21st century*. 1998. London: Earthscan Publications.
171. Ceballos-Lascuráin, H. *Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism around the World and Guidelines for Its Development*. IUCN Publications. 1996, p.301.
172. Christian Bux, Vera Amicarelli. Circular economy and sustainable strategies in the hospitality industry: Current trends and empirical implications. *Tourism and Hospitality Research Online First*, August 16, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1177/14673584221119581>.
173. Cinn Tan. A New Eco-Era: Paving The Way for Sustainable Hospitality. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7616/a-new-eco-era-paving-the-way-for-sustainable-hospitality (дата звернення: 23.10.2023).
174. Climate, Community and Choice: Booking.com Reveals the Trends Shaping Sustainable Travel in 2022. URL: <https://globalnews.booking.com/climate-community-and-choice-bookingcom-reveals-the-trends-shaping-sustainable-travel-in-2022/> (дата звернення: 27.10.2023).
175. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Innovation for a sustainable Future - The Eco-innovation Action Plan (Eco-AP)*. Brussels, 15.12.2011. SEC, 2011, 1599 final. URL: <http://ec.europa.eu/> (дата звернення: 14.09.2023).

176. Constanze Letsch (5 Oct. 2016): Turkey's tourism industry reels from a year to forget. URL: <https://www.theguardian.com/travel/2016/oct/05/turkeyGtourismGindustryGreelsGyearGtoGforgetGistanbulGantalya>. (дата звернення: 07.09.2023).
177. Costs for participating in the green key programme. URL:<https://static1.squarespace.com/static/55371f97e4b0fce8c1ee4c69/t/5b7d6170575d1f282cfed60b/1534943601206/Costs+for+participating+in+Green+Key.pdf>. (дата звернення: 25.08.2023).
178. Cyprus: Selected Issues. IMF Country Report. 2021. №21/126. URL: <https://www.imf.org>. (дата звернення: 03.09.2023).
179. D'Angelo R., Sachasiri T., Vaccaro N., Welie MV., Vargas A., Yongsanguanchai N. Post-tsunami ecotourism development: solutions for the laem khruat village. 2010. pp. 90.
180. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095> (дата звернення: 25.08.2023).
181. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2008. Notatka Informacyjna. GUS, Departament Przemysłu Urząd Statystyczny w Szczecinie 2009.
182. Eco-Friendly Hotels: The Fairmont Promise. URL: Sustainability Partnership Program – Fairmont Hotels and Resorts (дата звернення: 23.10.2023).
183. Eco-Innovation at the heart of European policies. URL: https://greenbusiness.ec.europa.eu/eco-innovation_en (дата звернення: 20.09.2023).
184. Eco-innovation in Europe and NIS: general trends and policy challenges for a sustainable future. UNIDO, 2011. Working paper №.03/2011. URL: <https://www.unido.org> (дата звернення: 10.09.2023).
185. Eco-Innovation: The UNEP Approach. URL: www.unep.org (дата звернення: 14.09.2023).
186. Economic Cooperation for Sustainable Tourism Development. Policy Paper on Tourism. 2017. P. 5. URL: <http://www.tourism4development2017.org>
187. Economic impact of COVID-19 on tourism and remittances: Insights from Egypt. 2021. IFPRI. URL: <https://www.ifpri.org/blog/economic-impact-covid-19-tourism-and-remittances-insights-egypt>. (дата звернення: 10.09.2023).
188. Economic Impact Reports. World travel & tourism council. 2021. URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> (дата звернення: 10.09.2023).
189. Egypt: Country Gspecific: Arrivals of nonGresident visitors at national borders, by nationality 2012 G 2016 (05.2017). URL: <https://www.eGunwto.org/action/doSearch?ConceptID=2271&target=topic>. (дата звернення: 07.09.2023).
190. Emmanouela E. Manganari, Efthalia Dimara, Aristeidis Theotokis. Greening the lodging industry: Current status, trends and perspectives for green value. Current Issues in Tourism. Volume 19, 2016. Issue 3. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2015.1021668>

191. 15 Fascinating Reusable Water Bottle Statistics & Analysis. URL: <https://theroundup.org/reusable-water-bottle-statistics/> (дата звернення: 23.10.2023).
192. Fernando S., Bandara J. S., Liyanaarachch S., Jayathilaka R., Smith C. Political violence and volatility in international tourist arrivals: the case of Sri Lanka. *Tourism Analysis*. 2013. №18(5). С. 575-586. DOI: <https://doi.org/10.3727/108354213x13782245307876>.
193. Formankova S., Trenz O., Faldik O., Kolomaznik J., Vanek P. The future of investing – sustainable and responsible investing. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 2. 94-102. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.2-08>
194. Gao C., Ge H. Lu, Y., Wang W. Zhang Y. Decoupling of provincial energy-related CO2 emissions from economic growth in China and its convergence from 1995 to 2017. *Journal of Cleaner Production*. 2021. №27. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126627>
195. Giri A. K., Mohapatra G. Do Institutional Quality and Trade Openness Influence Economic Growth? An Empirical Evidence from India. In *Studies in International Economics and Finance*. Springer, Singapore. 2022. p.165-182. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-7062-6_9
196. Global Code of Ethics for Tourism. UNWTO. URL: <http://ethics.unwto.org/en/content/global-code-ethics-tourism> (дата звернення: 10.09.2023).
197. Global Ecolabelling Network. URL: <http://www.globalecolabelling.net> (дата звернення: 15.09.2023).
198. Global Hotel Decarbonisation Report. URL: https://www.spglobal.com/esg/solutions/tcfd-reporting?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=TCFD_Search&utm_term=carbon%20reporting&utm_content=534418150455&gclid=Cj0KCQiAuqKqBhDxARIsAFZELmJxa0JtOA1NZgP88jN3fbrAxcOFF0CaFsxa4VT9xc7CSrp0ncsMzYQaAmX-EALw_wcB (дата звернення: 25.10.2023).
199. Great Sustainability Initiatives For The Hotel Industry In 2023. URL: <https://www.restaurantfurniture.net/resources/articles/top-5-sustainability-initiatives-hotel-industry> (дата звернення: 20.10.2023).
200. Green Future Index 2021. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1ox44SX1IyS7nRlPtPsht5cyuWE29bLhidER2Ikji5TE/edit#gid=1527717950> (дата звернення: 12.09.2023).
201. Green Future Index 2022. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1rEf_F4x0bdDVDzTcEsMxyeahmrGeUrIraheaxDI0A0/edit#gid=1527717950 (дата звернення: 12.09.2023).
202. Green Growth Index 2020, December 2020. GGGI technical report. no. 16. URL: greengrowthindex.gggi.org (дата звернення: 25.09.2023).
203. Honey M. *Ecotourism and Sustainable Development. Who owns Paradise?* Island Press, Washington D.C., 1999.
204. Hotel Industry: Everything You Need to Know About Hotels. URL: <https://www.revfine.com/hotel-industry/> (дата звернення: 25.08.2023).

205. Hotel Sustainability Basics. URL: <https://wtcc.org/initiatives/hotel-sustainability-basics> (дата звернення: 27.10.2023).
206. How Subpod Works. URL: <https://subpod.com/pages/how-does-subpod-work> (дата звернення: 23.10.2023).
207. ICT Price Baskets. URL: <https://www.itu.int/net4/itu-d/ipb/> (дата звернення: 12.09.2023).
208. Inna Povorozniuk, Olha Dzhoha, Liudmyla Neshchadym, Iryna Kyryliuk, Svitlana Tymchuk, Anastasiia Blahopoluchna. The Influence of Globalization Processes on the Development of the Restaurant Business of Ukraine. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. № 45. Випуск 2. 2023. С. 183-192.
209. International Program on Sustainable Tourism Development. UNWTO. URL: <https://sdt.unwto.org> (дата звернення: 10.09.2023).
210. International Tourism Highlights, 2001 Edition. P. 7. URL: <https://tourlib.net/wto.htm>. (дата звернення: 07.09.2023).
211. International Tourism Highlights, 2011 Edition. P. 6 URL: <https://tourlib.net/wto.htm>. (дата звернення: 07.09.2023).
212. International Tourism Highlights, 2020 Edition. P. 18. URL: <https://tourlib.net/wto.htm>. (дата звернення: 07.09.2023).
213. International Ecotourism Society: official site. URL: www.ecotourism.org. (дата звернення: 30.09.2023).
214. Ioannis Vourdoubas Energy Consumption and Use of Renewable Energy Sources in Hotels: A Case Study in Crete, Greece. Journal of Hospitality and Tourism Management. January 2016. 4(2) DOI:10.15640/jthm.v4n2a5
215. Ioannis Vourdoubas. Energy Consumption and Use of Renewable Energy Sources in Hotels: A Case Study in Crete, Greece. January 2016. Journal of Hospitality and Tourism Management. 4(2). DOI:10.15640/jthm.v4n2a5 .
216. James P. The sustainability circle: a new tool for product development and design. Journal of Sustainable Product Design. 1997. № 2. P. 52–57.
217. Jeffery Smith Hotel Sustainability Shouldn't Be Boring: Celebrate Impact! May 2023. URL: <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4116206.html> (дата звернення: 20.10.2023).
218. Jennifer A. Devine. Politics of post-war tourism in guatemala: contested identities histories and futures. L'Espace Politique. 2023. DOI: <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.3723>
219. Jones E., Harrison D., McLaren J. Managing creative eco-innovation, structuring outputs from ecoinnovation projects. The Journal of Sustainable Product Design. no. 1. 2001.
220. Kemp R. From end-of-pipe to system innovation. Paper for DRUID Summer Conference, June 17-19, 2009, Copenhagen. Revised version of 29 June, 2009. URL: <http://www.merit.unu.edu> (дата звернення: 10.09.2023)
221. Kemp R., Pearson P.: Final report MEI Project about measuring eco-innovation. UMMERIT, 2007.
222. Kiper T. Role of Ecotourism in Sustainable Development. Advances in Landscape Architecture. InTech. 1 July 2013. DOI: 10.5772/55749

223. Kiper T., Özdemir G., Saglam A. Environmental, socio-cultural and economical effects of ecotourism perceived by the local people in the northwestern Turkey: Kiyiky case. *Scientific Research and Essays*. 2011. Vol. 6(19), pp. 4009-4020 DOI: 10.5897/SRE10.1059
224. Kovalevska N., Nesterenko I., Lutsenko O., Nesterenko O., Hlushach Y. Problems of accounting digitalization in conditions of business processes digitalization. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol 11 No 55, 132-141 p. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.14>.
225. Kuzior A., Arefieva O., Poberezhna Z., & Ihumentsev O. The mechanism of forming the strategic potential of an enterprise in a circular economy. *Sustainability*. Switzerland. 14 (6). 2022. DOI:10.3390/su14063258
226. Kyryliuk I., Povorozniuk I., Neshchadym L., Blahopoluchna A., Lytvyn O. Development of Turkey's tourist industry in the convention of the COVID-19 pandemic: challenges and opportunities. *Sciences of Europe (Praha, Czech Republic)*. 2022. №88. Vol. 2. P. 16–22. DOI: 10.24412/3162-2364-2022-88-2-16-22
227. Ledford J. What Is Smart Luggage? *Lifewire*. 2019. URL: <https://www.lifewire.com/smartluggage-4156871> (дата звернення: 7.09.2023)
228. LEED rating system. URL: <https://www.usgbc.org/leed> (дата звернення: 25.10.2023).
229. Lennon J. J., Foley M. Dark tourism. The attraction of death and disaster. Cengage Learning EMEA. *Predicting Travellers' Impact*. 2022. URL: <https://forwardkeys.com/>. (дата звернення: 10.09.2023).
230. Levelling up Singapore's food supply resilience. URL: https://www.sfa.gov.sg/docs/default-source/default-document-library/sfs2-0_research-translation-grant-call_info-sheet61bd1302475e47d5868abedc1f4a5165.pdf (дата звернення: 23.10.2023).
231. Lytvyn O., Povorozniuk I., Kyryliuk I., Neshchadym L., Barvinok M. Eco-innovations in the development of enterprises in the hospitality industry. *Sciences of Europe (Praha, Czech Republic)*. 2022. №103. P. 37–41. DOI: <https://zenodo.org/records/7247555>
232. Martha Honey, Raymond Gilpin. *Tourism in the Developing World: Promoting Peace and Reducing Poverty*. United States Institute of Peace. 2009. URL: https://www.google.com.tr/books/edition/Tourism_in_the_Developing_World/HQh2wc_SgxkC?hl=uk&gbpv=0 (дата звернення: 16.09.2023).
233. Matt McClelland *Thinking About Sustainability from Top to Bottom*. URL: <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4116364.html> (дата звернення: 25.10.2023).
234. Measuring performance in achieving SDG targets. URL : greengrowthindex.gggi.org. (дата звернення: 20.09.2023).
235. Michael Tyler *Environmental Sustainability: Providing a Better Tomorrow for People and Communities* URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7617/environmental-sustainability-providing-a-better-tomorrow-for-people-and-communities (дата звернення: 23.10.2023).

236. Neshchadym L., Povorozniuk I., Kyryliuk I., Lytvyn O., Tymchuk S., Blahopoluchna A. Digitalization as the basis of the development of enterprises in the hospitality industry. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2022. № 104. Vol. 1. p.20-23. DOI:10.5281/zenodo.7298700

237. Neshchadym Ljudmila, Slatvynskiy Maksym. Risk management at the enterprises of the hospitality industry. *Інфраструктура ринку*. Випуск 74/2023. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/74-2023>

238. New Transitions Performance Index 2021. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/support-policy-making/support-national-research-and-innovation-policy-making/transitions-performance-index-tpi_en (дата звернення: 10.09.2023).

239. Nhat Tan Pham, Zuzana Tučková, Charbel José Chiappetta Jabbour. Greening the hospitality industry: How do green human resource management practices influence organizational citizenship behavior in hotels? A mixed-methods study. *Tourism Management*. Volume 72, June 2019, Pages 386-399.

240. Nicolle Portilla Sustainable and Eco-Friendly Practices That Hotels Are Integrating in 2023. May 2023. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7623/sustainable-and-eco-friendly-practices-that-hotels-are-integrating-in-2023 (дата звернення: 20.10.2023).

241. Official web site of programme Green Key. URL: <http://www.greenkey.global/green-key-sites> (дата звернення: 29.10.2023).

242. Québec declaration on ecotourism. URL: <https://www.gdrc.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf> (дата звернення: 18.09.2023).

243. Rafał Kusa, Marcin Suder, Joanna Duda. Impact of greening on performance in the hospitality industry: Moderating effect of flexibility and inter-organizational cooperation. *Technological Forecasting and Social Change*. Volume 190, May 2023. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122423>

244. Rauni Kew Regenerative Tourism Improves The Destination & Inspires Hotel Guests. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7613/regenerative-tourism-improves-the-destination-inspires-hotel-guests (дата звернення: 20.10.2023).

245. Recent Study Reveals More Than a Third of Global Consumers Are Willing to Pay More for Sustainability as Demand Grows for Environmentally-Friendly Alternatives. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20211014005090/en/Recent-Study-Reveals-More-Than-a-Third-of-Global-Consumers-Are-Willing-to-Pay-More-for-Sustainability-as-Demand-Grows-for-Environmentally-Friendly-Alternatives> (дата звернення: 23.10.2023).

246. Reid A. Eco-Innovation. Final report for Sectoral Innovation Watch. Brighton: Technopolis Group, 2008. P. 96.

247. Robert O'Halloran. Eco-Friendly & Sustainable Lodging Practices and Possibilities. URL: <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4116433.html> (дата звернення: 23.10.2023).

248. Robert Stoney. Greening the supply chain: how to make simple & impactful changes for the planet. URL: <https://www.planet.com/pulse/building-a->

green-supply-chain-for-a-sustainable-future-with-the-supply-chain-data-partnership/
(дата звернення: 23.10.2023).

249. Ross S., Wall G. Ecotourism: towards congruence between theory and practice. *Tourism Management*. 1999. 20. pp.123–132.

250. Russ Horner. Hotel Efficient Practices: a Water Perspective. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7615/hotel-efficient-practices-a-water-perspective (дата звернення: 23.10.2023).

251. Salukvadze G. The Intersection of Georgian Tourism and Russian Politics. *Caucasus Analytical Digest*. 2021. № 122. P. 9-14. DOI: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000506344>.

252. Sasha Ella. Finding a solution to plastic pollution. June 24, 2022. URL: <https://www.mantiscollection.com/finding-a-solution-to-plastic-pollution/> (дата звернення: 23.10.2023).

253. Saving Eternity. The Elektra Olive Tree Project. URL: <http://ioseternal.com/saving-eternity/> (дата звернення: 23.10.2023).

254. Society for Protection of Nature in Israel: official site. URL: www.spni.org. (дата звернення: 30.09.2023).

255. Sriyantha F. Managing the Post-War Tourism Development in Sri Lanka. *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 7, №11; November 2016. С. 90-100 URL: https://www.academia.edu/download/52018648/Managing_the_Post-War_Tourism_Development_in_Sri_Lanka.pdf. (дата звернення: 13.09.2023).

256. Sukach O., Kozlovska S., Sushko N. Modern management technologies in the hospitality industry. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1199/1238> (дата звернення: 25.08.2023).

257. Sustainability in hospitality: why it is important and how industry leaders can help. URL: [sustainability in hospitality: how industry leaders can help | ucf online](https://www.ucf.edu/sustainability-in-hospitality) (дата звернення: 23.10.2023).

258. Sustainability reporting. Carbon Trust. URL: <https://www.carbontrust.com/en-eu/what-we-do/strategy-delivery-and-reporting/sustainability-reporting> (дата звернення: 10.10.2023).

259. Sustainable Development Report 2022. URL: www.sdgindex.org. (дата звернення: 25.09.2023).

260. Sustainable development. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/sustainable-development> (дата звернення: 10.09.2023).

261. Sustainable Manufacturing and Eco-innovation: Towards a Green Economy. Paris: OECD. 2009. URL: https://ec.europa.eu/environment/eoap/about-action-plan/etapprevious-action-plan_en (дата звернення: 23.09.2023).

262. Sustainable Travel International: official site. URL: www.sustainabletravelinternational.org. (дата звернення: 30.09.2023).

263. Tezuka S., Tomizawa T. Development of a restroom floor cleaning robot equipped with a deformable roller mechanism. The 7th International Conference on Advanced Mechatronics, July 1-2, 2021, online (Aichi, Japan) https://www.jstage.jst.go.jp/article/jsmeicam/2021.7/0/2021.7_OS2A-5/_article-char/ja/ (дата звернення: 18.09.2023).

264. The best sustainability trends and initiatives for hotels. URL: <https://www.mews.com/en/blog/sustainability-in-hotels> (дата звернення: 23.10.2023).

265. The eco-innovation challenge. Pathways to resource-efficient Europe. Annual Report 2010, (red.) M. O'Brien, S. Giljum, M. Miedzinski, R. Bleischwitz, EIO. 2011

266. The Global Ecotourism Network. URL: <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/> (дата звернення: 14.09.2023).

267. The importance of hydration. URL: <https://www.hsph.harvard.edu/news/> (дата звернення: 26.10.2023).

268. The International Ecotourism Society. URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (дата звернення: 10.09.2023). (дата звернення: 14.09.2023).

269. The Pathway to Net Positive Hospitality. URL: <https://sustainablehospitalityalliance.org/our-work/pathway/> (дата звернення: 24.10.2023).

270. The simple choice for saving energy. Energy star. The simple choice for energy efficiency. URL: <https://www.energystar.gov/> (дата звернення: 23.10.2023).

271. Tomaszewska M., Biliska B., Tul-Krzyszczuk A et al. Estimation of the scale of food waste in hotel food services-a case study. Sustainability. 2021, 13(1), 421. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13010421>

272. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, General Assembly United Nations, Seventieth session Agenda items 15 and 116, 21 October 2015. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (дата звернення: 20.08.2023).

273. Transition Performance Index 2021. URL: <https://ec.europa.eu/assets/rtd/tpi/2021/index.html> (дата звернення: 15.09.2023).

274. UN Works with Global Hotel Industry to Reduce Emissions. URL: <https://unfccc.int/news/un-works-with-global-hotel-industry-to-reduce-emissions> (дата звернення: 10.10.2023).

275. UNWTO: офіційний сайт. URL: <https://www.unwto.org/>. (дата звернення: 01.09.2023).

276. Vasiuta V., Kryvoshei D., Tovstun O. «Зелене» будівництво як перспективний напрям розвитку малого підприємництва в Україні. *Економіка і регіон*. Полтава: ПНТУ, 2021. Т. (4(83)). С. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.26906/EiR>

277. Vasso Petridou. The Sustainability Story of The Calilo Group on The Greek Island of Ios. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/7598/the-sustainability-story-of-the-calilo-group-on-the-greek-island-of-ios (дата звернення: 23.10.2023).

278. Vera Amicarelli, Alina-Cerasela Aluculesei, Giovanni Lagioia, Rodica Pamfilie and Christian Bux. How to manage and minimize food waste in the hotel industry: an exploratory research. *International journal of culture, tourism and hospitality research*. Vol. 16 №. 1 2022, pp. 152-167.

279. Vivienne Halleux. Sustainable tourism. The environmental dimension. EPRS. European Parliamentary Research Service. Briefing March 2017. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599327/EPRS_BRI\(2017\)599327_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599327/EPRS_BRI(2017)599327_EN.pdf). (дата звернення: 16.09.2023).

280. Wallace G. N., Pierce, Susan M. An evaluation of ecotourism in Amazonas, Brazil. *Annals of Tourism Research*. 1996. 23 (4), 843–873.

281. What is Biophilia? By Brian Murch. Hotel Business Review «HotelExecutive». Updated November 17, 2019. URL: https://www.hotelexecutive.com/feature_focus/6330/what-is-biophilia (дата звернення: 25.10.2023).

ЕКОТРЕНДИ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Електронний ресурс

Колективна монографія

За редакцією І. М. Поворознюк

Підписано до друку 05.12.2023.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>